

СВІТОВИЙ БЕСТСЕЛЕР

СВІТЛО МІЖ ДВОХ ОКЕАНІВ

ДИВОВИЖНА ІСТОРІЯ ПРО КОХАННЯ ТА
ВТРАТУ, ПРАВДУ ТА БРЕХНЮ, ПРО ТЕ,
НА ЩО МИ ЗДАТНІ ЗАРАДИ ДОРОГИХ
НАМ ЛЮДЕЙ. - *USA TODAY*

М.Л. СТЕДМАН

КНИЖКА
СЕМЕЙНОГО
ДОБУДОВА

М. Л. Седман
Світло між двох океанів

У пам'ять про моїх батьків

Частина перша

27 квітня 1926 року

У день, коли сталося диво, Ізабель стояла навколішки на краю обриву, схилившись біля невеличкого свіжого хреста, зробленого зі шматка деревини, що прибилася до берега. Самотня пухнаста хмаринка повзла квітневим небом, яке простяглося над островом, відбиваючись у дзеркалі океану. Жінка плеснула ще трохи води на щойно посаджений кущик розмарину й притоптала ґрунт навколо нього.

– ...І не введи нас у спокусу, але визволи нас від лукавого, – прошепотіла Ізабель.

На мить їй здалося, ніби вона почула крик немовляти, однак жінка списала все на гру уяви. Її увагу привернуло стадо китів, що пливли до узбережжя, щоб народити дитинчат у теплих водах. Їхні хвостові плавці час від часу з'являлися на поверхні, наче голки, що вишивали гобелен. Раптом ранковий вітерець знову доніс дитячий крик, цього разу голосніший. Не може бути!

Із того боку острова аж до Африки тягнувся неосяжний океанський простір. Тут Індійський океан переходив у величний Південний [\[1\]](#), і разом вони простягалися безкраїм килимом, на якому й стояв скелястий острівець. У такі дні, як сьогоднішній, вода нагадувала твердиню, складалося враження, що по цій блакиті можна пішки дійти аж до Мадагаскару.

Інший бік острова вередливо озирався на материкову Австралію, від якої його відділяли майже сто миль. Острів не належав материку, але і не був зовсім вільним від нього. Це найвища вершина гірського хребта, що пролягав дном океану й піднімався над водою, немов

відкриті зубасті щелепи, котрі збираються зжерти будь-яке безневинне судно, що вийшло на фінішну пряму до гавані.

Ніби згладжуючи мимовільну провину, острів Янус Рок дав притулок маяку, промінь якого освітлював води в радіусі тридцяти миль, указуючи суднам на небезпеку. Щовечора в повітрі лунав незмінний гул ліхтаря, котрий рівномірно повертався. Безпристрасно, не звинувачуючи скелі, не боячись хвиль, маяк стояв, щоб у разі потреби рятувати життя.

Плач не стихав. Десь удалині брязнули двері, й на галереї маяка з'явилася висока постать Тома. Чоловік оглядав острів у бінокль.

– Ізі, – закричав Том, – човен! – Він указав на бухту. – На пляжі – човен!

Чоловік зник у дверях, а за мить вибіг із маяка.

– Схоже, у ньому хтось є, – крикнув він.

Ізабель поспішила до нього, і, схопивши її за руку, Том побіг стрімкою протоптаною стежкою до невеликого пляжу.

– Це справді човен, – заявив він. – О Боже! Там якийсь чоловік, але...

Тіло на сидінні човна не рухалось, а бозна-звідки й досі долинав крик. Том, кинувшись до човна, спробував привести чоловіка до тями, потім оглянув носову частину, відкіль доносилися крики. Він підняв вовняний згорток: у м'якій лавандовій жіночій кофтині – крихітне голосисте немовля.

– Хай йому грець! – вигукнув Том. – Чорт забирай, Ізі. Це ж...

– Дитина! О Господи! Томе! Томе! Дай її мені!

Він простягнув жінці згорток і знову спробував оживити незнайомця, та пульсу не було. Том повернувся до Ізабель, яка розглядала маленьку істоту.

– Він помер, Ізі. Що з дитиною?

– Наче все добре. Ні ран, ні синців. Яка крихітна! – сказала вона і, повернувшись до немовляти, притулила його до себе. – Тихо, тихо. Тепер ти в безпеці, дитинко. Ти в безпеці, гарненьке.

Том розглядав тіло чоловіка, то заплющуючи, то розплющуючи очі, щоб упевнитися, що це не сон. Дитина на руках Ізабель перестала плакати й лише важко сопіла.

– На цьому хлопцеві не видно ні ран, ні слідів хвороби. Його недовго носило течією. Не можу в це повірити. – Том замовк. – Візьми дитину до будинку, Ізі, а я накрию чимось тіло.

– Однак, Томе...

– Витягнути його нагору буде досить важко. Краще залишити тут, поки не надійде допомога. А щоб на нього не сідали пташки чи мухи, піду принесу з комори шматок парусини. – Він говорив досить спокійно, але руки й обличчя його стали холодними. Старі призабуті тіні затьмарили яскраве осіннє сонячне світло.

Янус Рок займав приблизно квадратну милю луків. Трави́ було достатньо, щоб прогодувати кілька овець, кіз та курей, а родючого шару ґрунту вистачало, щоб зробити кілька грядок городини. Дві норфолкські сосни, що височіли над островом, були там єдиними деревами. Їх посадила бригада будівельників з Пойнт-Партаґеза, що побудували маяк ще 1889-го, понад тридцять років тому. Кілька старих могил нагадували про загибель корабля задовго до того; тоді судно «Гордість Бірмінґема» серед білого дня напоролось на жадібні скелі. На такому ж судні через деякий час з Англії привезли і сам маяк, що гордо носив ім'я компанії «Ченс Бразерз», гарантії найпередовіших технологій тієї пори. Його можна було зібрати і встановити будь-де, навіть у не надто гостинних чи у важкодоступних місцях.

Течіями до острова прибивало найрізноманітніші речі; наче між двома ґвинтами, тут кружляв усілякий мотлох: уламки кораблів, ящики з-під чаю, китовий вус. Речі з'являлися в різний час і по-різному. Уже кілька десятиліть маякова вежа надійно височіла посередині острова, а до неї, побоюючись різких вітрів, прихилилися будинок доглядача та господарські будівлі.

Ізабель сиділа на кухні за старим столом, у руках вона тримала дитину, загорнену в пухнасту жовту ковдру. Том повільно витер черевики об килимок, увійшов до кімнати й поклав на плече жінки свою мозолясту руку.

– Я накрив бідолаху. А як маленьке?

– Це дівчинка, – з усмішкою сказала Ізабель. – Я викупала її. Здається, здоровенька.

Дитина дивилася на Тома широко розплющеними очима, вбираючи його погляд.

– Як вона це все перенесла? – подумав він уголос.

– Ми попили трошки молочка, правда, солоденька? – воркувала Ізабель, звертаючись до дівчинки. – Ой, вона просто досконала, Томе, – сказала жінка й поцілувала дитину. – Господь знає, через що вона пройшла.

Том узяв пляшку бренді із соснового буфета, налив собі трохи й вихилив одним махом. Потім сів поруч із дружиною, спостерігаючи, як світліло її обличчя, коли вона розглядала скарб у своїх руках. Дитина стежила за кожним рухом очей жінки, неначе Ізабель могла зникнути, якщо відвести погляд.

– Малесеньке, – наспівувала Ізабель, – бідолашне малятко. – Дитина тулилася обличчям до її грудей. Том відчув сльози в голосі дружини, і в повітрі між ними повис невидимий спогад.

– Ти їй сподобалася, – сказав він. Потім, майже шепочучи, додав: – Я уявив, як би все було... – І швидко закінчив: – Тобто... Я не про те... Просто материнство у тебе в крові, от і все, що я хотів сказати. – Він погладив Ізабель по щоці.

Вона подивилася на чоловіка.

– Знаю, коханий. Я знаю, про що ти. Я відчуваю те саме.

Він обняв дружину й немовля. Ізабель, зачувши запах бренді в його подиху, стиха вимовила:

– Томе, слава Богу, що ми знайшли її вчасно.

Том поцілував жінку, а потім приклав губи до дитячого чола. Вони так і стояли якийсь час, поки дитина не почала викручуватися,

намагаючись виштовхати кулачок з-під ковдри.

– Ну добре. – Том, піднявшись, випростався. – Піду і дам сигнал, повідомлю про човен; хай відправлять катер по тіло і по маленьку панянку.

– Тільки не зараз! – мовила Ізабель, торкаючись пальчиків малятка. – Тобто навіщо поспішати? Тому чоловікові вже краще не стане. А це малесеньке курчатко сьогодні вже досить довго нагойдалося в човні. Дай їй трохи часу. Хай хоч віддихається.

– Дістатися сюди забере кілька годин. З нею буде все гаразд. Ти вже заспокоїла малесеньку.

– Давай просто почекаємо. Урешті-решт, це нічого не змінить.

– Люба, я мушу записати все це у вахтовий журнал. Ти знаєш, що я повинен негайно все повідомляти, – сказав Том, в обов'язки якого входило відзначати кожну важливу подію на маяку чи поблизу нього, від погоди та суден, що проходять повз, до проблем із механізмом маяка.

– Зроби це вранці, гаразд?

– А раптом це шлюпка з корабля?

– Це човен, а не шлюпка, – відповіла Ізабель.

– У дитини, ймовірно, є мати, яка чекає її десь на суші, рве на собі волосся. Якби з тобою таке трапилося?

– Ти бачив кофтину. Мати, напевно, випала з човна й потонула.

– Люба, ми не маємо жодного уявлення про неї. Або про те, що то за чоловік.

– Це найбільш вірогідне пояснення, чи не так? Немовлята самі батьків не покидають.

– Ізі, все можливо. Ми просто цього не знаємо.

– Ти коли-небудь чув про немовля, яке відправилось у плавання без матері? – Жінка тісніше пригорнула до себе дитину.

– Ізі, справа серйозна. Чоловік помер.

– А дитина – жива. Томе, май співчуття в серці!

Щось у її тоні вразило його. Через це, замість того щоб просто суперечити дружині, він зупинився й замислився над її проханням.

Може, їй потрібно провести ще трохи часу з дитиною. Можливо, він їй це завинив. Запала тиша, Ізабель повернулася до нього з мовчазним благанням.

– Якщо це справді крайній випадок... – Том визнав, що йому важко знайти слова, – я зможу відкласти сигнал до ранку. Але це буде перше, що я зроблю, коли згасне світло маяка.

Ізабель поцілувала чоловіка й стиснула його руку.

– Мені краще повернутися до світлової камери. Я саме замінював паровивідну трубку, – сказав він.

Коли Том ішов стежкою, то почув солодкі ноти голосу Ізабель, яка співала:

Вітре, на південь ти вий, повівай,
Хвилі на синьому морі здіймай.

Хоча звуки пісні були мелодійними, Тому ставало дедалі важче здійснитися сходами маяка й відганяти дивну тривогу через ту поступку, що він зробив.

Розділ 1

16 грудня 1918 року

– Так, я це розумію, – сказав Том Шерборн.

Він сидів у спартанській кімнаті, такій самій задушливій, як і той день. Сиднейський літній дощ тарабанив у вікно і примушував людей на тротуарі поспішати в укриття.

– Я серйозно говорю, що там дуже важко. – Чоловік за столом нахилився вперед для більшої виразності. – Це не відпочинок на природі. Байрон-Бей не найгірша вакансія на маяку. Але я хочу переконатися, що ви знаєте, на що погоджуєтеся.

Він злегка підбив великим пальцем тютюн і запалив трубку. Супровідний лист Тома описував ту саму історію, що й у багатьох молодиків того часу: народився 28 вересня 1893-го; пройшов війну, має досвід роботи з Міжнародною системою кодових сигналів і азбукою Морзе; у хорошій фізичній формі, звільнений з військової служби з доброю атестацією та збереженням привілеїв. Правила передбачали, що перевага надавалася колишнім військовослужбовцям.

– Не може бути, – Том замовк, та за мить продовжив: – Попри всю повагу, пане Кафлен, я не думаю, що там буде важче, ніж на Західному фронті.

Чоловік знову проглянув деталі наказу про звільнення Шерборна з військової служби, позирнув на Тома, шукаючи щось у його очах, обличчі.

– Ні, синку. Щодо цього ти маєш рацію. – Він почав строчити деякі правила. – Ти оплачуватимеш проїзд за власний кошт. Ти на вахтовій роботі, тому вихідних не передбачено. Постійні співробітники отримують місячну відпустку наприкінці кожного трирічного контракту. – Він узяв товсту ручку й підписав форму, що лежала

перед ним. Потім поводив штемпелем по штемпельній подушці та поставив у трьох місцях документа печатку.

– Ласкаво просимо до лав Маякової служби Співдружності!

На бланку мокрою фарбою блищала дата «16 грудня 1918 року».

Пробувши півроку в Байрон-Бей, містечку на узбережжі Нового Південного Уельсу, з двома іншими доглядачами та їхніми сім'ями, Том вивчив основи життя на маяку. Після того він потрапив вахтовим на Матсайкер, дикий острів, розташований на південь від Тасманії, де майже щодня дощило й курей здувало в море штормами.

На маяку в Тома Шерборна було вдосталь часу, щоб думати про війну. У його пам'яті проносилися обличчя та голоси хлопців, що стояли поруч із ним і так чи інакше рятували його життя, тих, чиї передсмертні слова він почув, і тих, чиє бурмотіння не міг розібрати, але хай там як, він ствердно хитав головою у відповідь.

Томові пощастило не бути серед чоловіків, чиї ноги трималися лиш на жмутку сухожил'я або чиї кишки каскадом випадали з тіла, як слизькі вугрі. Його легені не злипалися, а мозок не став кашуватим від газу. Але він так само постраждав від війни, як і вони, адже був змушений жити в шкурі людини, яка зробила те, що мусила тоді робити. І тінь того, іншого, чоловік ховав глибоко в собі.

Він намагався не замислюватися над цим, хоча знав багатьох, кому це так і не вдалося. Через те він жив власним життям, силкуючись не торкатися питань, на які в нього не було відповідей. Коли йому снилися ті часи, котрі він пережив, Том здавався собі восьмирічним хлопчиком з руками в крові. І цьому маленькому хлоп'яті протистояли чоловіки з рушницями та багнетами. Він хвилювався через те, що його шкільні шкарпетки зсунулися, а підтягнути їх Том не мав можливості, бо для цього потрібно опустити рушницю, яку він ледь тримав. До того ж ніде не міг знайти свою матір.

Потім Том прокидався, а довкола – тільки вітер, хвилі, світло й складний механізм, який підтримував палахке полум'я і повертав

світловий апарат маяка. Завжди повертав, повсякчас був на варті безпеки.

Якби Томові вдалося сховатися подалі від людей, від спогадів, час зробив би діло.

Янус Рок розташовувався за тисячі миль на захід від будинку в Сиднеї, де минуло Томове дитинство. Але маяк на Янусі був останнім слідом Австралії, що він бачив, коли його корабель плів у Єгипет 1915 року. Ще кілька миль від берега Олбані їх супроводжував запах евкаліптів, і коли аромат зник, Том раптом боляче відчув втрату того, за чим і не думав сумувати. А за кілька годин він побачив світло маяка, найвіддаленішої точки батьківщини, і спогад про нього, як прощальний поцілунок, залишався з Томом протягом усіх цих пекельних років. Коли в червні 1920 року він отримав звістку, що на Янус терміново потрібен доглядач, то відчув: маяк кличе його.

Балансуючи на краю континентального шельфу, Янус не був привабливою пропозицією. Хоча робота на ньому вважалася надскладною й оплата була вищою, досвідчені доглядачі казали, що праця там не вартувала того дріб'язку, який за неї платили. Доглядач, котрого Том мав замінити на Янусі, Тримбл Докерті, наробив багато шуму, повідомивши, що його дружина посилає сигнали мимохідним суднам, використовуючи міжнародні морські сигнальні прапори. Керівництво було незадоволене цим з двох причин: по-перше, через те, що заступник директора Маякової служби кілька років тому заборонив сигналізувати прапорами на Янусі, оскільки для розшифрування повідомлення судна, ризикуючи, підпливали занадто близько; а ще через те, що дружина, про яку йшлося, недавно померла.

Щодо цього розпочалося значне листування між Фримантлом та Мельбурном, заступник директора в Фримантлі боронив Докерті, наголошуючи на роках його бездоганної служби, але головний офіс був зацікавлений в ефективності витрат та дотриманні правил. Компромісу досягли, коли домовились скористатися допомогою

тимчасового доглядача, тоді як Докерті на півроку мав отримати відпустку за станом здоров'я.

– Ми зазвичай не посилаємо на Янус неодружених. Місце досить віддалене, отже дружина й діти можуть справді допомагати, а не просто бути там для відради, – сказав Тому керівник округу. – Але, оскільки це тимчасово... За два дні ви поїдете в Партагез, – додав він і підписав документи Тома на його піврічне переведення.

У нього не було багато речей. Прощатися ні з ким. Через два дні лише з речовим мішком Том піднявся трапом пароплава. «Прометей» плив уздовж південного узбережжя Австралії, дорогою зупиняючись у різних портах між Сиднеєм і Пертом. На верхній палубі, ближче до носа судна, містилося кілька кают для пасажирів першого класу. Том ділив свою каюту третього класу зі старим моряком.

– Я ходив цим маршрутом п'ятдесят років, вони не посміють вимагати з мене плати. До біса їх! – весело сказав чоловік і переключив свою увагу на велику пляшку міцного рому. Щоб уникнути випарів алкоголю, протягом дня Том прогулювався палубою, а вечорами грав у карти в трюмі.

Із першого погляду можна було зрозуміти, хто пройшов війну, а хто відсидівся вдома. Це було відчутно, тому ті та інші трималися свого гурту. Перебування в утробі судна освіжило спогади про кораблі, що везли їх, новобранців, спершу на Близький Схід, а потім у Францію. Щойно прибувши на борт, вони якимось тваринним інстинктом розуміли, хто був офіцером, хто нижчий за чином та звідки вони плывуть.

Як і на військових суднах, щоб якимось оживити подорож, вирішили додати трохи спортивного інтересу. Правила гри були досить знайомі: переможе той, хто першим дістане сувенір від пасажира першого класу. Та не будь-який сувенір, а пару жіночих панталон. Призовий фонд подвоювався, якщо власниця зняла їх із себе.

Заводій, вусатий чоловік на ім'я Мак'овен, пальці якого пожовкли від сигарет «Вудбайнз», дізнався в одного зі стюардів список пасажирів. Вибір був обмежений, адже на кораблі розміщувалося лише десять кают першого класу. Адвокат та його дружина (краще триматися від них подалі), кілька літніх подружжів, пара старих дів (це убезпечувало), та найкращим варіантом була дочка якогось багатія, яка подорожувала наодинці.

– Думаю, можна піднятися по борту й пролізти через вікно в її каюту, – заявив вусатий. – Хто зі мною?

Небезпечна ініціатива не здивувала Тома. Відколи він повернувся, чув десятки таких історій. Чоловіки заради примхи ризикували власним життям: використовували шлагбаум залізничного переїзду як перешкоду на кінних перегонах; пливли в бурхливу течію, щоб переконатися, чи зможуть вони виплисти звідти. Багато чоловіків, котрі ухилились від смерті там, на війні, тепер, здавалося, ставали залежними від її чар. Проте чимало з них були самі собі хазяїни. А може, просто любили вихвалитися.

Наступної ночі, коли Тому знову наснилися жахіття, він вирішив прогулятися палубою. Була друга година. У цей час він міг ходити де завгодно, тому чоловік повільно прогулювався, спостерігаючи за місячною доріжкою на воді. Притримуючись за поручні, щоб протистояти хитавиці, Том піднявся на верхню палубу й трохи там постояв, вдихаючи свіжість морського бризу та милуючись зірками, які щедро розсипала ніч.

Краєм ока він побачив проблиск світла в одній із кают. Том здивувався, що навіть у пасажирів першого класу буває безсоння. Та якось інтуїтивно він усвідомив знайоме невловиме відчуття неприємностей. Підкравшись до каюти, він зазирнув у вікно.

У тьмяному світлі побачив жінку, притиснену до стіни, хоча чоловік, який також був там, не торкався її. Він наблизився до неї з лукавою посмішкою, які Том бачив занадто часто. Упізнавши

чоловіка з трюму, Том згадав про приз. От тупоголові ідіоти! Шерборн узявся за клямку, і двері відчинилися.

– Дай їй спокій, – сказав, увійшовши в каюту. Він говорив стримано, але категорично.

Чоловік розвернувся, щоб побачити, хто це, але, впізнавши Тома, посміхнувся:

– Хай йому грець! Думав, що то стюард! Допоможи мені, я саме...

– Я сказав, дай їй спокій! Вимітайся звідси! Негайно ж!

– Однак я ще не закінчив. Я просто хотів зробити леді приємне. – Від вусаня тхнуло алкоголем і тютюном.

Том поклав руку йому на плече і стис настільки сильно, що той аж скрикнув. Він був на голову нижчий від Тома, однак також спробував ударити його. Том схопив його зап'ястя і викрутив руку.

– Ім'я та звання!

– Маккензі. Рядовий. 3277, – рефлексивно назвав свій особовий номер чоловік.

– Рядовий, ви вибачитеся перед цією молодого леді, повернетесь у свою койку і не станете висовуватися на палубу, поки ми не причалимо. Зрозуміло?

– Так, сер! – Вусатий повернувся до жінки. – Прошу вибачення, паняночко! Я не хотів вам зашкодити.

Перелякана дівчина ледь кивнула.

– А тепер – геть! – сказав Том, і чоловік, раптово протверезівши, вилетів з каюти.

– З вами все гаразд? – запитав Шерборн дівчину.

– Я-я думаю, так.

– Він зробив вам боляче?

– Він не... – вона говорила не стільки Томові, як собі. – Насправді він не чіпав мене.

Том поглянув на обличчя дівчини. Її сірі очі, здавалося, заспокоїлись. Розпущене темне волосся хвилями спадало аж до плечей, а кулаки й досі стискали зібрану біля шиї сорочку. Том узяв з гачка на стіні халат та накинув на дівчачі плечі.

– Спасибі! – сказала вона.

– Мабуть, жахливо перелякалися. Боюся, дехто з нас ще не звик до цивілізованої компанії.

Вона промовчала.

– Він більше не завдасть вам неприємностей. – Том поправив перевернутий під час сутички стілець. – Повідомляти про нього чи ні – вирішуйте самі. Я б сказав, що зараз йому трохи бракує клепки.

Вона запитально поглянула на чоловіка.

– Пережите на війні змінює людину. Правильні та неправильні вчинки для декого не настільки різняться. – Том повернувся, щоб піти, але затримався у дверях. – У вас є повне право притягнути його до відповідальності за скоєне, якщо ви цього хочете. Але, думаю, у нього й так достатньо неприємностей. Тому, як я й казав, це на ваш розсуд.

І він зник за дверима.

Розділ 2

Мис Партаґез отримав свою назву від французьких мореплавців, які позначили на мапі виступ у південно-західній частині австралійського континенту задовго до 1826 року, коли британці кинулися колонізувати західну частину материка. Відтоді поселенці рушили на північ від Олбані й на південь від колонії Сван-Ривер, претендуючи на незаймані ліси, що простяглися між ними на сотні миль. Деревина заввишки з церковні шпилі спиляли ручними пилами, щоб створити пасовища; поганенькі дороги були наполегливо розчищені дюйм за дюймом блідношкірими хлопцями з упряжками шайрських коней, а землі, яких ніколи раніше не торкалася нога людини, пошматовані та випалені, розкреслені та виміряні й розподілені між тими, хто бажав випробувати свою удачу на цій півкулі, що могло принести їм божевілля, смерть або немислиме багатство.

Населення Партаґеза набилося сюди, наче пил, що розносився вітром. Люди селилися в цьому куточку, де зустрічаються два океани, бо тут були і прісна вода, і природна гавань, і родючий ґрунт. Порт не конкурував з Олбані, але був зручним для тутешніх мешканців, які перевозили деревину, сандалове дерево або яловичину. Виникли маленькі підприємства, що вчепилися в місто, немов лишайник у скелі. Тут з'явилася школа, кілька церков із різними віросповіданням та архітектурою. Було зведено досить багато цегляних і кам'яних будинків, а ще більше – дощаних та бляшаних побудов. Поступово відкрилися різні магазини, ратуша, навіть філіал фірми «Далґеті», що консультувала фермерів і допомагала їм у пошуку клієнтів. І паби. Багато пабів.

Від самого заснування поселення в Партаґезі існувало переконання, що всі важливі речі стаються деінде. Новини із зовнішнього світу стікалися сюди, як краплі дощу, що скапували з

дерев: якийсь фрагмент тут, чутка там. Коли 1890 року проклали телеграфну лінію і в декого з'явилися телефони, новини почали надходити частіше. 1899 року місто навіть послало війська в Трансвааль і зазнало певних утрат. Та здебільшого життя в Партаґезі було схоже на інтермедію, в якій нічого поганого чи дивовижного статися не могло.

В інших містах західного узбережжя траплялося всіляке. У містечку Калґурлі, наприклад, розташованому за сотні миль у глиб країни, були підземні золоті жили, вкриті кіркою пустелі. Чоловіки приходили туди з тачкою та ковшем для промивки золота, а покидали місто в автомобілі, за який розраховувалися самородком розміром з кішку. У Калґурлі навіть частина вулиць мала іронічні назви, як, наприклад, Крез ^[2]. Світ потребував того, що було в Калґурлі. Партаґез міг запропонувати лише деревину та сандалове дерево – дрібнички порівняно з можливістю швидкого процвітання, як у Калґурлі.

А 1914 року все змінилося. У Партаґезі виявили те, чого так потребував світ. Чоловіки. Молоді, здорові парубки. Чоловіки, котрі провели все своє життя важко працюючи: розмахуючи сокирою або за плугом. Чоловіки, котрі повинні були загинути в розквіті сил на бойових вівтарях іншої півкулі.

Якщо 1914-й асоціювався лише зі стягами та запахом шкіри в нових мундирах, то рік по тому життя змінилося. Це вже була не інтермедія. Замість повернення любих та здорових чоловіків і синів, жінки почали отримувати телеграми. Папірці випадали із заляклих рук і розвівались пронизливим вітром. У них ішлося про те, що хлопчики, яких вони годували грудьми, купали, лаяли та оплакували... їх більше не було. Партаґез приєднався до решти світу пізно, і це приєднання було надто болючим.

Звичайно, що втрата дітей завжди є річчю, яку потрібно пережити. Ніхто не гарантував, що дитина народиться живою чи проживе довге життя. Природа допускала тільки здорових та щасливчиків у цей рай на землі. Загляньте під обкладинку будь-якої сімейної Біблії, і ви

переконаєтеся в цьому. Кладовища також розповідали історії дітей, які через укуси змії, лихоманку або невдале падіння з возика нарешті піддалися маминим «т-с-с, тихіше, дитинко». Діти, що вижили, звикали до того, що накривати на стіл потрібно на одну тарілку менше, як і до того, що потрібно було посуватися, коли з'являлися нові брати чи сестри. Як на пшеничних полях, де більше зерна сіють, ніж може дозріти, Бог, схоже, щедро роздавав дітей, а потім забирав їх згідно з лише Йому зрозумілим божественним календарем.

Міське кладовище завжди правдиво все записувало, і його надгробки, деякі з котрих похилилися й мали вигляд кривих, почорнілих зубів, відверто розповідали історії життів, що їх забрали хвороби, вода, дерев'яні колоди або навіть удар блискавки. Але 1915 року кладовище почало щось недоговорювати. Хлопці та чоловіки з міста й околиць помирали, а воно мовчало.

Правда була в тому, що молоді тіла лежали десь у болотах на чужині. Влада зробила те, що могла: могили рили там, де дозволяли умови та командир батальйону; докладалося багато зусиль, щоб ідентифікувати зібрані частини тіла, і якщо розпізнавали рештки солдата, то його ховали з почестями. Велися записи. Пізніше робили фотографії могили, а за два фунти один шилінг шість пенсів родина могла придбати офіційний бронзовий медальйон [3]. Ще пізніше з'явилися військові меморіали, та не на честь втрачених життів, а на славу перемозі, що була здобута тими втратами, наголошуючи, як добре бути переможцем. «Непереможні, але мертві, – бурмотів дехто. – Гріш ціна такій перемозі».

Місто без чоловіків мало вигляд швейцарського сиру без дірок. Хоча офіційного призову не було. Ніхто не змушував їх вирушати на війну й боротися.

Найжорстокіший жарт зіграла доля з тими, кого всі називали «щасливчиками», бо вони ж повернулися додому: назад до дітей, яких святково одягали на честь прибуття татка, до собаки, якому також прив'язували стрічку до ошийника, щоб і він міг приєднатися

до свята. Собака зазвичай першим помічав, що було щось не так. І не тому, що чоловіку бракувало ока або ноги. Здавалося, він пропадав безвісти, причому тоді, коли його тіло було поруч із сім'єю. Як, наприклад, Біллі Вішарт із Седлерз Мілл, у котрого було троє малят та чудова дружина, про яку можна тільки мріяти. Так от, після того як цей чоловік отруївся газом на полі бою, він більше не міг тримати ложку, не розливаючи суп по всьому столу. Не міг упоратися з ґудзиками, адже в нього трусилися руки. Коли він залишався з дружиною наодинці вночі, то не роздягався, а просто згартався в клубок на ліжку й плакав. Або молодий Сем Довсет, що вижив під час першої висадки на Галліполі, але втратив обидві руки й половину обличчя на Бюллекурі. Його овдовіла мати не спала ночами, переживаючи, хто ж піклуватиметься про її маленького хлопчика, коли вона помре. Жодна дівчина в тому районі не настільки дурна, щоб зв'язатися з ним. Чогось тут бракувало. Щось упустили.

Протягом тривалого часу, люди мали розгублений вигляд, ніби гравці в грі, у якій раптом змінили правила. Усі намагалися радіти, що хлопці не загинули марно: вони були частиною величної боротьби за права. Іноді це вдавалося, і люди проковтували сердитий відчайдушний крик, що силкувався вирватися з їхніх глоток, наче із пташиного зоба.

Після війни люди намагалися виправдати тих, хто, повернувшись, занадто захопився випивкою чи бійками, або тих, хто не міг втриматися на роботі довше кількох днів. Певною мірою в місті трохи відновився бізнес. Келлі все ще тримала бакалійну крамницю. М'ясником і досі був старий Лен Бредшоу, хоча Лен-молодший горів бажанням посісти його місце. Люди помічали це з того, як він намагався зайняти більшу частину прилавка, коли нахилився за шматком м'яса на відбивні чи свинячою щокою. Пані Інкпен (яка, здавалося, не мала християнського імені, хоча віч-на-віч її сестра кликала жінку Попсі) взяла на себе кузню після того, як її чоловік, Мак, не повернувся з Галліполі. Її обличчя було суворим, наче сталь,

котру використовували для вухналів [4], і таким же було й серце. Кремезні чоловіки, які працювали на неї, говорили тільки: «Так, пані Інкпен. Ні, пані Інкпен. Три сумки повні, пані Інкпен», хоча будь-хто з них міг би підняти її своїм мізинцем.

Люди знали, кому вірити, у кого просити грошей авансом, кому можна повернути копійку, якщо товар принесли назад, стверджуючи, що він не підійшов. Мушмор, продавець мануфактурних та галантерейних виробів, міг добре вторгувати перед Різдвом та Великоднем, а напередодні зими швидко розходилася вовна для в'язання. Жіноча білизна також давала прибутки. Ларрі Мушмор, який, пригладжуючи свої тонкі вуса, поправляв тих, хто неправильно вимовляв його прізвище, із жахом та роздратуванням спостерігав за пані Теркл, котра вбила собі в голову, що хоче відкрити поруч магазин хутра. Магазин із шубами? У Пойнт-Партаґезі? Як хочете! Ларрі благодушно посміхався, коли через півроку крамниця закрилася, і, зробивши акт сусідського милосердя з викуплення решти товару, продав його з прибутком капітану пароплава, котрий прямував до Канади й казав, ніби там шуби розійдуться, як гарячі пиріжки.

Таким чином, до 1920 року Партаґез був сумішшю гордості та впертого досвіду, як і будь-яке місто Західної Австралії. На невеликому клаптику землі, вкритому травою, поблизу головної вулиці стояв свіжий гранітний обеліск зі списком чоловіків і молодиків, яким ледь виповнилося шістнадцять, тих, котрі вже не повернуться орати поля чи валити дерева, не закінчать навчання. Але багато хто в місті, затамувавши подих, чекав їх, хай там що. Поступово людські життя заново переплелись у полотно, кожна нитка якого по кілька разів перетиналася з іншими через школу, роботу, шлюб – зв'язки, невидимі для нетутешніх.

І Янус Рок, пов'язаний із містечком тільки катером, що навідувався на острів чотири рази на рік, бовтався на краю тканини, як ґудзик, що міг раптово впасти на Антарктиду.

Довгий вузький причал у Пойнт-Партаґез був зроблений з того ж евкаліпту, який гримів залізницею для подальшого перевезення кораблями. Широка затока, над якою виросло місто, виглядала прозорою, кольору неба, і в день, коли пришвартувався пароплав Тома, вона блищала, наче поліроване скло.

Чоловіки швидко навантажували та розвантажували, кидали або ледь сунули вантажі, іноді перегукуючись або свищучи. На березі також коїлася метушня, люди поспішали у своїх справах пішки, на конях або в легкому екіпажі.

На цьому тлі виділялася молода дівчина, яка годувала хлібом зграю чайок. Вона сміялась щоразу, коли кидала шматочки в інший бік і спостерігала, як птахи сварились та пронизливо кричали, бажаючи вихопити трофей. Чайка на повному льоту залпом проковтнула шматочок і шугонула за іншим, викликавши в дівчини новий вибух сміху.

Здавалося, минуло багато років, відколи Том чув сміх без відтінку брутальності або гіркоти. На вулиці яскраво світило зимове сонце, і поспішати Томові було нікуди. Він зустрівся з потрібними людьми, підписав необхідні папери. За кілька днів йому належить вирушити на Янус. Але тут не було ані незаповнених вахтових журналів, ані неполірованих призм, ані танків, які потрібно заправити паливом. І поряд хтось просто радів життю. Раптом Том відчув: це найкращий доказ того, що війна справді закінчилася. Він сидів на лавці біля пристані, дозволяючи сонцю пестити своє обличчя, і спостерігав за витівками дівчини, темні кучері якої розвівалися на вітрі, як сіть, закинута в небо. Він розглядав її тендітні пальчики, що чітко вимальовувалися на тлі блакиті. Лише згодом помітив, що дівчина була милою. А ще пізніше визнав, що вона, ймовірно, красуня.

– Чому посміхаєшся? – захопила Тома зненацька дівчина.

– Пробач! – Він відчув, що його обличчя залилося рум'янцем.

– Ніколи не вибачайся за те, що посміхаєшся! – вигукнула вона голосом, у якому відчувався сум. Потім її лице посвітліло. – Ти не з Партаґеза.

– Ні.

– А я живу тут усе своє життя. Хочеш хліба?

– Дякую, я не голодний.

– Не для тебе, дурний! Погодувати чайок.

Вона простягнула йому шкуринку. Торік, а може, й напередодні Том би відмовився і просто пішов. Але раптом теплота, свобода, усмішка дівчини і ще щось, він не міг назвати що, примусили його прийняти пропозицію.

– Б'юсь об заклад, до мене прилетить більше чайок, ніж до тебе, – сказала вона.

– Гарзд, починаймо! – відгукнувся на її виклик Том.

– Уперед! – заявила дівчина, і вони почали кидати шматки хліба високо в повітря або під вигадливим кутом, прихиляючись, коли чайки з пронизливим криком йшли піке і люто били одна одну крилами.

Нарешті хліб закінчився і Том, сміючись, запитав:

– Хто виграв?

– Ой! Я забула підрахувати. – Дівчина знизала плечима. – Назвемо це нічиєю.

– Справедливо, – сказав він, нап'явши капелюх та взявши речовий мішок. – Мені час іти. Дякую! Було весело.

Вона посміхнулася.

– Це просто безглузда гра.

– Тоді, – сказав він, – спасибі, що нагадала, наскільки веселими є безглузді ігри. – Том закинув мішок на своє широке плече й повернувся в бік міста. – Гарного дня, паняно! – додав він.

Том подзвонив у двері пансіону на головній вулиці. То були володіння пані Мювет, жінки шістдесяти з лишкою років, настирливої, як оса. Пані Мювет саме вийшла на поріг.

– У листі ви писали, що холостяк і зі східних штатів. Тому я була б удячна, якби ви пам'ятали, що тепер перебуваєте в Партаґезі. Це

християнський заклад, через те ніякого алкоголю чи тютюну в приміщенні.

Том збирався подякувати їй за ключ, але вона продовжувала, міцно тримаючи ключ у руках:

– І жодних ваших чужоземних звичок тут! Я знаю, що до чого. Після вашого від'їзду я мінятиму постіль. Сподіваюся, мені не доведеться заперати простирadlo, якщо ви знаєте, що я маю на увазі. Двері зачиняються о десятій вечора, сніданок о шостій ранку, і якщо вас не буде, то залишитеся голодним. Чай подають о пів на п'яту, з такою ж умовою. Пообідати можете деінде.

– Вельми зобов'язаний вам, пані Мювет, – сказав Том, намагаючись не сміятися, щоб ненароком не порушити ще якесь правило.

– Гаряча вода коштуватиме вам додатковий шилінг на тиждень. Самі вирішуйте, чи це вам украй потрібно. На мою думку, холодна вода не зашкодить такому молодому джентльменові.

Вона сунула йому ключ від кімнати. Коли, кульгаючи, пані пішла коридором, Тому стало цікаво, чи існує пан Мювет, завдяки якому вона так полюбила чоловічий рід.

У маленькій кімнаті в задній частині будинку Том розпакував свій речовий мішок, акуратно поставив мило та речі для гоління на єдиній полиці, поклав у шухляду кальсони і шкарпетки, а три сорочки і дві пари штанів разом зі своїм парадним костюмом та краваткою повісив у вузьку шафу. Він кинув у кишеню книжку і вирушив досліджувати місто.

Останнім обов'язком Тома Шерборна в Партаґезі був обід з капітаном порту та його дружиною. Капітан Персі Ґезлак відповідав за всі приїзди і від'їзди в порту, тому для будь-якого нового доглядача маяка на Янусі стало традицією повечеряти з ним, перш ніж відправитися на острів.

Пополудні Том, умившись, знову поголився, прилизав волосся бріоліном, застібнув комірець та змінив костюм. Попередні сонячні

дні змінилися хмарами, і з Антарктиди подув пронизливий вітер, тому про всяк випадок він надів пальто.

Досі живучи за сиднейським годинником, чоловік мав вдосталь часу, щоб пройтися невідомим маршрутом, і дістався будинку зарано. Господар привітав його широкою усмішкою, а коли Том вибачився за передчасне прибуття, «пані капітанша», як представив її хазяїн, заплескавши в долоні, сказала:

– Боже мій, пане Шерборне! Вам не потрібно вибачатися за те, що ви так своєчасно прикрасили наш дім своєю присутністю, до того ж принесли такі чудові квіти. – Вона вдихнула аромат пізніх троянд, які Том зрізав у саду пані Мювет, домовившись із нею про додаткову оплату. Жінка подивилася на нього, підвівши голову. – Господи! Ви майже такий же високий, як і сам маяк! – сказала вона і посміхнулася власній дотепності.

Капітан, забравши в Тома капелюх та пальто, промовив:

– Прошу до вітальні!

А його дружина негайно продовжила:

– Муху запросив павук!

– Вона ще та дотепниця! – вигукнув капітан.

Том злякався, що вечір може затягнутися.

– Будете херес? Портвейн? – запропонувала жінка.

– Зглянься та принеси бідоласі пиво, пані капітаншо, – зі сміхом сказав її чоловік. Він лягнув Тома по спині. – Присядьте й розкажіть мені про себе, молодий чоловіче.

Врятував Шерборна дзвінок у двері.

– Перепрошую! – сказав капітан Ґезлак.

До Тома донеслася фраза, мовлена десь далеко в коридорі: «Сириле, Берто, радий, що ви змогли прийти. Дозвольте взяти ваші капелюхи».

Коли пані капітанша повернулася у вітальню з пляшкою пива і склянками на срібній таці, вона сказала:

– Ми вирішили запросити ще кількох людей, щоб познайомити вас із тутешніми мешканцями. Партаґез – дуже приємне місце.

Капітан привів нових гостей – суворе подружжя, яке складалося з огрядного голови місцевого управління доріг, Сирила Чиппера, та його дружини Бerti, худої немов жердина.

– Що ви думаєте про тутешні дороги? – запитав Сирил після знайомства. – Не намагайтеся бути люб'язним. Як би ви оцінили їх, порівнюючи з дорогами на сході материка?

– Та дай ти бідоласі спокій, Сириле, – сказала його дружина.

Том був удячний не тільки за це втручання, а й за дзвінок, що знову пролунав з коридору.

– Білле, Віолетто, радий вас бачити! – мовив капітан, відчинивши вхідні двері. – А ви, панянку, розквітаєте з кожним днем.

Він провів у вітальню ставного чоловіка із сивими вусами і його дружину, повну та розчервонілу.

– Це Білл Грейсмарк, його дружина Віолетта і їхня дочка... – Капітан обернувся. – Де ж вона? Принаймні дочкадесь тут, зараз підійде. Білл – директор партаґезької школи.

– Радий познайомитися з вами! – сказав Том, потискуючи руку чоловікові та ввічливо киваючи жінці.

– Отже, – промовив Білл Грейсмарк, – ви думаєте, що упораєтеся з Янусом?

– Скоро дізнаюся, – відповів Шерборн.

– Там доволі похмуро.

– Чув таке.

– На Янусі немає доріг, – докинув Сирил Чиппер.

– Немає, – погодився Том.

– Я не високої думки про місця, де взагалі немає доріг, – продовжував Чиппер повчальним тоном.

– Бездоріжжя – найменша з твоїх проблем, синку, – втрутився Грейсмарк.

– Тату, залиште його, – пролунав голос дівчини. Том не бачив, як увійшла дочка Грейсмарків, бо сидів спиною до дверей. – Останнє, що потрібно тому бідакові, – це твої песимістичні байки.

– О! Я ж казав, що вона з'явиться, – вигукнув капітан Ґезлак. – Це Ізабель Ґрейсмарк. Ізабель, познайомся з паном Шерборном.

Том підвівся, щоб привітати її, і, коли їхні очі зустрілися, вони впізнали одне одного. Він хотів уже згадати чайок, але вона змусила його замовкнути, сказавши:

– Рада познайомитися з вами, пане Шерборне!

– Можна просто Том, – промовив він, подумавши, що, можливо, їй не слід було проводити там свій полудень, підгодовуючи птахів. Йому стало цікаво, які ще секрети приховувалися за її грайливою посмішкою.

Вечір минав досить добре. Ґезлаки розповідали Томові про історію місцевості та побудову маяка, що відбувалася за часів капітанового батька.

– Це дуже важливо для торгівлі, – запевнив гостя капітан порту. – Південний океан досить підступний на поверхні, не кажучи вже про підводні хребти. Кожен знає, що безпечне транспортування – головне в бізнесі.

– Звичайно, реальна основа безпечного транспортування – хороші дороги, – знову почав Чиппер, збираючись продовжити єдину цікаву для нього тему розмови в іншій варіації.

Том намагався вдавати зацікавлення, але кутиком ока пильнував Ізабель. Скориставшись з того, що її обличчя не видно іншим, завдяки місцю в кімнаті, яке вона посіла, дівчина напівсерйозно перекривлювала Сирила Чиппера, супроводжуючи пантомімою кожне його зауваження.

Том намагався зберегти серйозний вираз обличчя, але спектакль продовжувався, доки молодий чоловік не вибухнув сміхом, швидко перетворивши його на приступ кашлю.

– Із вами все гаразд, Томе? – запитала дружина капітана. – Я принесу вам води.

Том не підводив очей і, продовжуючи кашляти, сказав:

– Дякую! Я піду з вами. Сам не знаю, чому закашлявся.

Коли він підводився, Ізабель з абсолютно незворушним обличчям сказала:

– Він зараз повернеться, і ви повинні розказати Томові все про дороги з евкаліпту, пане Чиппере. – Звертаючись до Тома й невинно посміхаючись, вона попросила: – Не затримуйтесь. У пана Чиппера повно цікавих історій.

Коли Том зустрівся з нею поглядом, губи Ізабель на мить затремтіли.

Гостина добігла кінця, й усі побажали Томові доброго перебування на Янусі.

– Здається, ви впораєтесь з цією роботою, – сказав Ґезлак, і Білл Ґрейсмарк кивнув на знак згоди.

– Дякую! Було приємно зустрітися з усіма вами, – відповів Том, потискуючи руки чоловікам і киваючи дамам. – І спасибі тобі за те, що я так ґрунтовно ознайомився з дорожнім будівництвом у Західній Австралії, – тихо сказав він Ізабель. – Шкода, я не матиму можливості віддячити тобі.

Після цього гості розійшлися в зимову ніч.

Розділ 3

«Віндворд Спирит» – катер, що обслуговував усі маяки вздовж цієї частини узбережжя, – був старезним коритом, але, за словами Ральфа Еддикота, надійним, як сторожовий пес. Незмінний шкіпер цього судна, старий Ральф, завжди хвалився, що його робота – найкраща у світі.

– А, то ти і є Том Шерборн. Ласкаво просимо на мій прогулянковий човен! – сказав він, указуючи на порожню дерев'яну палубу з потрісканою, відшарованою від солі фарбою, коли Том піднявся на борт перед світанком, щоб здійснити першу подорож на острів Янус Рок.

– Радий знайомству! – відказав Том, потискаючи протягнуту руку.

Двигун працював, і випари дизельного палива наповнили легені молодого чоловіка. У каюті було не набагато тепліше, ніж назовні, але принаймні це приглушило завивання пронизливого вітру.

Із люка в кінці каюти з'явилася копиця безладних рудих кучерів.

– Усе, ми готові, Ральфе. Усе налаштовано, – сказав парубок, власник шевелюри.

– Блаї, це Том Шерборн, – мовив Ральф.

– Здоров був! – відповів Блаї, вилазячи з люка.

– Здоров!

– Погода сьогодні собача! Сподіваюся, ти у вовняних спіднях. Якщо тут такий холод, то що ж казати про Янус, – мовив Блаї, хукаючи на свої руки.

Поки Блаї показував Тому човен, шкіпер закінчував останні приготування перед відплиттям. Протерши соляний наліт на склі перед собою клаптиком старого прапора, він гукнув:

– Віддати швартови, хлопче! Готуємося відчалювати. – Він відкрив дросель. – Давай, старенький, рушаймо! – сказав неголосно, обережно маневруючи від причалу.

Том вивчав мапу на штурманському столі. Але, хоча вона була дуже детальною, Янус мав вигляд ледь помітної точки на міліні далеко від узбережжя. Молодий чоловік зосередився на широчіні моря перед собою та вдихнув насичене сіллю повітря, намагаючись не озиратися на берег, щоб раптом не передумати.

Минали години, море під ними глибшало, його колір набув насиченості. Час від часу Ральф указував на щось цікаве, як то орлан або зграя дельфінів, що гралися біля носової частини човна. Якось вони побачили на обрії трубу пароплава. Інколи Блуї виносив з камбуза чай у кухлях з надбитою емаллю. Ральф переповідав Тому про люті шторми та трагічні випадки на маяках у цій частині узбережжя. Том трохи повідав про своє життя в містечку Байрон-Бей та на острові Матсайкер, за тисячі миль на схід.

– Якщо ти вижив на Матсайкері, то, може, і на Янусі витримаєш, – сказав Ральф. Він поглянув на годинник. – Йди-но подрімай трохи. Шлях неблизький, хлопче.

Коли Том знову піднявся на палубу, Блуї щось тихцем говорив Ральфу, а той несхвально хитав головою.

– Я просто хочу знати, чи це правда. Що такого, якщо я спитаю? – казав Блуї.

– Спитаєш мене про що? – вимовив Том.

– Чи... – Блуї подивився на Ральфа. Розриваючись між власною цікавістю та насупленим поглядом шкіпера, він почервонів і замовк.

– Та таке... То не моя справа, – сказав Блуї і подивився на воду, яка набула темно-сірого кольору і пішла брижами навколо катера. – Я був надто молодий. Мама не дозволила мені додати віку, щоб вступити на військову службу. Річ у тому, що я чув...

Том питально подивився на нього.

– Подейкують, ніби тебе нагороджено Військовим хрестом і чимось там ще, – випалив Блуї. – Мені казали, що бачили це у твоїх документах про звільнення з попереднього місця роботи, які ти подавав на Янус.

Том почав знову розглядати воду за бортом. Блуї поник, зніяковівши.

– Я про те, що справді пишався б, якби мав честь потиснути руку герою.

– Шматок латуні не робить тебе героєм, – відповів Том. – Більшості хлопців, які дійсно заслуговують на медалі, вже немає. На твоєму місці я б таким не страждав, друже, – сказав він і почав зосереджено вивчати мапу.

– Бачу землю! – вигукнув Блуї та передав бінокль Томові.

– Дім, милий дім на наступні півроку, – посміхнувся Ральф.

Том навів бінокль на сушу, яка, ніби морська почвара, виступала з води. З одного краю острова височіла скеля, від неї аж до протилежного берега тягнувся пологий спуск.

– Старий Невіл зрадіє, – промовив Ральф. – Скажу тобі, цей пенсіонер не дуже втішився, коли змушений був їхати сюди, щоб терміново замінити Тримбла. Та, якщо назвався грибом... У Маяковій службі жоден не покине маяк без нагляду, попри власне ставлення до цього. Але, попереджаю тебе, як у нас кажуть, він не «найщасливіший труп у морзі». Співрозмовник із Невіла Вітніша ніякий.

Причал розтягнувся на добру сотню футів від берега, він виглядав досить високим, щоб протистояти й найвищим припливам, і найлютішим штормам. Талі були оснащені, готові підняти вантаж на крутий підйом, де розташовувалися господарські споруди. Суворий, з різкими рисами обличчя чоловік десь за шістдесят чекав, поки вони пришвартуються.

– Ральфе, Блуї! – він недбало кивнув прибулим. – А ти – моя заміна, – звернувся до Тома.

– Том Шерборн. Радий знайомству! – відповів Том, простягаючи руку.

Старий якусь мить дивився на нього відсутнім поглядом, перш ніж згадав, що мав на увазі цим жестом новенький, і так рішуче шарпнув

його за руку, наче хотів перевірити, чи не відірветься вона.

– Сюди, – сказав він їй, не чекаючи, поки Том збере свої речі, поплентався до маяка. Було трохи пополудні, і після багатогодинної хитавиці Тому знадобився деякий час, щоб знову відчувти під ногами тверду землю. Він схопив речовий мішок і, похитуючись, пішов за доглядачем, тоді як Ральф і Блуї почали вивантажувати припаси.

– Будинок доглядача, – сказав Віттніш, коли вони підійшли до невисокої будівлі з дахом із рифленого заліза. Позаду стояли три великі резервуари для дощової води поряд з низкою господарських будівель для потреб будинку та маяка. – Можеш залишити свій речовий мішок у коридорі, – сказав чоловік, відчинивши вхідні двері. – Нам ще потрібно багато чого оглянути. – Віттніш різко повернувся й попрямував прямо до маякової вежі. Хоча він і був уже в літах, та рухався, наче хорт.

Однак, коли пізніше старий почав розповідати про маяк, його голос змінився, ніби доглядач маяка говорив про вірного собаку або про улюблений кущ троянд.

– Після всіх цих років він усе ще зберіг свою красу, – сказав Віттніш.

Білокам'яна вежа маяка на тлі синяво-сірого неба здавалася подовгастою крейдяною паличкою. Ця стотридцятифутова споруда стояла неподалік від скелі на найвищій точці острова, і Том був уражений не тільки тим, наскільки вищим був цей маяк за ті, де він працював раніше, а і його витонченою елегантністю.

За зеленими дверима маяка все здалося більш-менш таким, як він і очікував. Приміщення можна було перетнути кількома замашними кроками, звук яких по зеленій лискучій долівці відбивався рикошетом шалених куль від круглих побілених стін. Дві шафки та столик – усі меблі, що були тут, – мали вигнуті форми, щоб пасували до округлої будівлі, і тулилися біля стін, немов горбані. У самому центрі кімнати стояв товстий чавунний циліндр, що вів аж у камеру зі світловим механізмом. У ньому розміщувалися ваги для

годинникового механізму, який колись обертав світлооптичний апарат.

Уздовж стіни піднімалися спіральні східці завширшки не більше двох футів, що вели до суцільнометалевих майданчиків наступних поверхів. Том ішов за старим до наступного, вужчого, рівня, де новий виток спіралі починався з протилежної стіни, знову й знову, поки вони не прибули на п'ятий рівень, під самою камерою зі світловим механізмом. То був адміністративний центр маяка. Тут, у кімнаті доглядача, стояв письмовий стіл з вахтовими журналами, розміщувалося обладнання для телеграфного зв'язку з використанням коду Морзе, лежав бінокль. Звичайно, у вежі маяка не передбачалося ставити ліжко чи якісь інші меблі, щоб черговий міг прилягти, але принаймні тут було дерев'яне крісло з прямою спинкою та підлокітниками, відполірованими грубими долонями багатьох поколінь доглядачів.

Том помітив, що барометр непогано було б трохи почистити, однак раптом його погляд зупинився на предметі, який лежав поряд із морськими мапами: клубок вовни зі спицями, на котрих був незакінчений шарф.

– Це – старого Докерті, – сказав Вітніш, кивнувши.

Том знав багато способів, якими доглядачі маяків намагалися скоротати час на чергуванні: різьба по кістках чи мушлях, виготовлення шахових фігурок. Досить поширеним було також в'язання.

Вітніш швидко показав Томові вахтовий журнал та записи метеорологічних спостережень, а потім повів його до світлового механізму на останньому рівні. Засклення світлової камери переривалося лише планками, які тримали шибки. Знадвору камеру огортала металева галерея, і небезпечна вигнута драбина над куполом вела до тонкого вузького містка під флюгером, що гойдався на вітрі.

– Яка краса! – сказав Том, розглядаючи величезні, набагато вищі за нього лінзи, розміщені на обертовому п'єдесталі: цей палац призм

нагадував скляний вулик. Тут було заховано душу Януса, його світло, чистоту й тишу.

Ледь помітна посмішка промайнула по губах старого доглядача, коли він сказав:

– Я знаю цей маяк ще відтоді, як був хлопчиськом. Він справді надзвичайний.

Наступного ранку Ральф стояв на пристані.

– Час прощатися. Хочеш, наступного разу ми привеземо газети за ці три місяці, щоб ти знав останні новини?

– Це вже не новини, якщо їм кілька місяців. Краще заощаджу гроші та куплю хорошу книжку, – відповів Том.

Ральф пильно подивився на нього, пересвідчуючись, що все гаразд.

– Ну, що ж, бувай, синку! Тепер уже нічого не зміниш.

Том сумно чмихнув.

– Щодо цього ти маєш рацію, Ральфе.

– Ти й не помітиш, як ми повернемося. Три місяці минуть швидко, якщо, звісно, не будеш про це постійно думати.

– Добре доглядатимеш маяк, і з ним не виникне неприємностей, – сказав Віттніш. – Усе, що тобі потрібно, – терпіння й трохи здорового глузду.

– Докладу всіх зусиль, – сказав Том. Потім він повернувся до Блуї, який приготувався віддати швартови. – До зустрічі через три місяці, Блуї, так?

– Авжеж.

Човен рушив із задимленим ревом, збиваючи в піну воду позад себе і борючись із супротивним вітром. Судно відпливало щораз далі й далі, ніби чийсь палець поступово втискав його в сіру шпаклівку небокраю, поки човен не зник у ній повністю.

Потім стало спокійно. Ні, не тихо: хвилі все ще розбивалися об скелі, біля вух завивав вітер та сердито грюкали двері одного зі

складських приміщень. Але вперше за багато років Том відчув спокій усередині себе.

Він вийшов на вершину скелі й зупинився. Дзеленькнув дзвіночок кози, закудкудакали сполохані кури. Раптом ці обмежені звуки набули нового значення – звуки живих істот. Том пройшов сто вісімдесят чотири сходинки до світлової камери та відчинив двері на галерею. Вітер, неначе хижак, накинувся на нього, впихаючи чоловіка знову й знов у двері, аж поки Том зібрався на силі, вийшов назовні та вчепився в залізні перила.

Уперше він оцінював тутешню панораму. Перебуваючи в сотнях футів над рівнем моря, чоловік був заворожений виглядом океану, що розбивався об скелі безпосередньо під маяковою вежею. Густа молочно-біла піна час від часу оголювала темно-синю підкладку, що хлюпотіла.

На іншому кінці острова височіла низка величезних валунів, яка відмежовувала бурхливі хвилі прибою, тому вода за ними залишалася спокійною, як у ванні. У Тома склалося враження, наче він повис у небі, не торкаючись землі. Дуже повільно обійшовши галереєю повне коло, молодий чоловік удивлявся в нереальний краєвид. Здавалося, його легені ніколи не зможуть вдихнути стільки повітря, очі довіку не побачать стільки простору й він ніколи не розчує повною мірою гуркіт, рев океану. На якусь мить цей рев також став безкраїм.

Том кліпнув та швидко потрусив головою. Його ледь не понесло, і, щоб прийти до тями, він переключив увагу на власне серцебиття, відчув долівку під ногами, свої черевики. Чоловік випростався на повний зріст. Поглянув на двері: завіса була не затягнута. Потрібно починати з цього. Чогось конкретного. Він має зайнятися чимось конкретним, бо інакше хтозна, куди його розум або душу може понести, немов повітряну кульку. Єдине, що тримало його ті чотири роки крові та безумства, було те, що він, задрімавши на десять хвилин у землянці, точно знав, де його рушниця; завжди перевіряв свій протигаз; пересвідчувався, що його люди зрозуміли команду. На

війні людина не думає на кілька років чи місяців уперед, вона планує наступну годину, може, дві. Усе інше – здогади.

Том підвів бінокль і почав оглядати острів, шукаючи інші ознаки життя: йому потрібно було *побачити* кіз, овець, порахувати їх. Тобто сконцентруватися на конкретних завданнях. На латунних деталях, які треба відполірувати, на склі, що його потрібно чистити: спочатку зовнішнє скло світлової камери, а потім і самі призми. Змастити всі зубці, щоб шестерні рухалися плавно, долити ртуть, щоб запобігти тертю лінз. Чоловік хапався за кожну думку, як за щабель драбини, якою він підніматиметься до зрозумілого йому, повертатиметься до життя.

Тієї ночі, коли Том запалив світло маяка, він робив це так повільно й ретельно, як один із жерців, що, можливо, робили це тисячі років тому на першому маяку в місті Фарос. Він зійшов крихітними металевими східцями на внутрішню платформу довкола світлового механізму і через отвір вліз усередину апарату.

Заправивши мазутом паливний бак, Том запалив під ним вогонь таким чином, щоб випари досягли гартівної сітки газового ліхтаря. Потім підніс сірник до гартівної сітки, яка перетворила випари на біле яскраве світло. Спустившись на інший рівень, завів мотор. Світло почало повертатися з точним рівним спалахом щоп'ять секунд. Він узяв перо і написав у широкому вахтовому журналі в шкіряній палітурці: *«Запалив о 17:09. Вітер пн./пн. сх. 15 вузлів, поривчастий, мінлива хмарність. Шість балів за шкалою Бофорта»*. Тоді додав свої ініціали *«Т. Ш.»*. Його запис поновив історію, що її Вітніш, який продовжував записи Докерті, перервав кілька годин тому. Шерборн став ланкою безперервного ланцюга інших доглядачів, котрі підтримували роботу маяка.

Переконавшись, що все гаразд, він повернувся в будинок. Тіло чоловіка жадало сну, але він чудово усвідомлював: якщо не поїсти, то не зможеш працювати. У коморі поряд із кухнею на полицях стояли бляшанки з м'ясними консервами, горошком та грушами, тут

же були й сардини, цукор та велика банка льодяників, що їх так сильно любила покійна пані Докерті. На вечерю в першу ніч на маяку Том знайшов шматок пісного коржа, залишений Вітнішем, шматок чедеру та зморшкувате яблуко.

На кухонному столі миготіло полум'я гасової лампи. Вітер продовжував свою давню вендету проти вікон, яка супроводжувалася гуркотом хвиль. Том здригнувся, усвідомивши, що він був єдиним, хто все це чув: єдина людина в радіусі понад ста миль у будь-якому напрямку. Він подумав про чайок, що гніздилися на скелях, про рибу, що знайшла безпечний притулок у рифах, захищена крижаною водою. Кожній істоті вкрай потрібно місце укриття.

Том заніс лампу в спальню. На стіні з'явилася його тінь, плаский велетень, що знімав черевики й роздягався до кальсонів. Його волосся загрубіло від солі, а шкіра загрубіла від вітру. Відкинувши простирадла, чоловік заліз у ліжко та заснув як немовля, хоча його тіло продовжувало прислуховуватися до погойдування хвиль та гуркоту вітру. Усю ніч високо над ним на варті стояв маяк, наче мечем розрізаючи темряву.

Розділ 4

Щоранку вдосвіта, загасивши маяк і перш ніж займатися щоденними справами, Том вирушав досліджувати наступну частину своєї нової території. На північному краю острова височіла прямовисна гранітна скеля-монстр, що своїми впертими нерухомими щелепами стримувала натиск океану біля її підніжжя. Острів полого простягався аж до південного краю, де поступово занурювався у воду, утворюючи мілку лагуну. Біля маленького пляжу оберталося водяне колесо, яке переносило прісну воду із джерела до будинку. Хоч це і здавалося дивом, але через розколи в породі від материка вздовж океанського дна до острова і навіть далі доходила прісна вода і джерелом була на поверхні. Коли французький дослідник описав явище у XVIII столітті, це сприйняли за байку. Але прісну воду дійсно можна знайти в деяких частинах океану – неймовірний жарт, що зіграла з нами природа.

Із часом у Тома виробився певний розпорядок дня. Правила вимагали, щоб він щонеділі піднімав прапор, і це було першим, що робив Том того дня. Як передбачалося правилами, він піднімав його й тоді, коли повз острів проходив військовий корабель. Томові були відомі доглядачі, котрі тихо лаялися під час виконання цих зобов'язань, але його така впорядкованість заспокоювала. Виконувати щось, що не мало жодної практичної мети, було для нього насолодою, привілеєм цивілізованих людей.

Він заходився лагодити речі, котрі почали нищитися ще тоді, коли погіршився стан Тримбла Докерті. Найважливішим був саме маяк, у якому потрібно було зашпаклювати розкладки між шибками ліхтарні. Потім Том пошліфував здуту від вологої погоди дерев'яну шухляду письмового стола, пройшовшись по ній шліфувальною щіткою. Він відновив зеленою фарбою витерті місця на сходах: мине

ще багато часу, поки сюди направлять бригаду, щоб пофарбувати весь маяк.

Ліхтарня відчувала його увагу: скло виблискувало, латунь сяяла і світловий механізм маяка обертався на ртутній чаші так гладко, як поморник, що ширяв у повітрі. Час від часу Том спускався до скель, щоб порибалити, або блукав піщаним пляжем лагуни. Він здружився з двома чорними ящірками, котрі мешкали в повітці, й іноді підгодовував їх. Провізію чоловік витрачав економно: катера не буде ще кілька місяців.

Робота доглядачів важка та клопітка. У них немає профспілки, на відміну від човнярів, ніхто не страйкує, щоб їм підвищили заробітну плату або покращили умови праці. Іноді доглядач може бути виснаженим або хворим, хвилюватися про те, що насувається шторм, чи засмучуватися, бо град вибив усю городину. Але як би серйозно він цим не переймався, Том знав, хто він і чому його туди послали. Він просто повинен підтримувати вогонь у маяку. І все.

Розум'янене вусате обличчя, що нагадувало Санта Клауса, засіяло широкою усмішкою.

– Ну, Томе Шерборне, як виживаєш?

Не чекаючи відповіді, Ральф кинув йому товстий мокрий канат, щоб той обмотав навколо швартової тумби. Шкіпер помітив: після трьох місяців на самоті Том був у такій самій хорошій формі, як й інші доглядачі, котрих він бачив.

Том чекав на припаси для роботи маяка і майже не задумувався про свіжу провізію, яку йому доставлять. Також він забув і про пошту, через те здивувався, коли наприкінці дня Ральф передав йому кілька конвертів.

– Трохи не забув, – сказав шкіпер.

Лист від співробітника Маякової служби, що заднім числом підтверджував його призначення та нагадував про умови угоди. Лист від Департаменту зі справ ветеранів описував недавно встановлені пільги для військовослужбовців, які повернулися, серед них пенсії

по інвалідності або грошовий кредит на власний бізнес. Ні те, ні інше не мало до нього стосунку, тому він відкрив наступний лист. Це було повідомлення з «Банку Співдружності», який підтверджував, що на його 500-фунтовий рахунок нараховані чотири відсотки прибутку. Конверт, підписаний рукою, він відклав наостанок. Том не здогадувався, хто міг би йому написати, і боявся, що це якийсь добродій повідомляє про його брата чи батька.

Нарешті він відкрив конверт. *«Любий Томе! Пишу, щоб просто переконатися, що тебе не здуло вітром, не змило хвилями або чимось там ще і відсутність доріг не спричиняє тобі незручностей...»* Не дочитавши, Том глянув на підпис: *«З повагою, Ізабель Грейсмарк»*.

У листі дівчина сподівалася, що йому не надто самотньо там і що він повинен обов'язково зайти привітатися, коли повернеться з Януса, перш ніж вирушити у своїх справах. Вона прикрасила лист невеликим малюнком: доглядач, опершись на маяк, насвистує мелодію, а позаду нього з води випливає величезний кит із широко роззявленою пащею. Про всяк випадок підписала: *«Постарайся, щоб до того часу тобою не поласував кит»*.

Безглуздість малюнка чи навіть більше – його невинність – примусила Тома усміхнутися. Від листа, що тримав у руці, він почувався легко й піднесено.

– Затримайся ще на мить, – попросив він Ральфа, який збирав речі, щоб повертатися назад.

Том кинувся до письмового столу за папером та ручкою. Коли сів за стіл, то зрозумів, що зовсім не знає, що написати. Просто хотів, щоб і вона посміхнулася листу.

Люба Ізабель!

На щастя, мене ще не здуло, не змило (ще далі) в море. Я бачив багато китів, але досі жоден із них не намагався мене зїсти: я, напевно, не дуже апетитний.

Враховуючи всі обставини, тримаюсь досить добре і непогано справляюся з бездоріжжям. Маю надію, ти як слід годуєш місцеве

птаство. Я з нетерпінням чекаю зустрічі з тобою, перш ніж покину Партагез і подамся хтозна-куди через три місяці.

Як же підписати його?

– Готово? – озвався Ральф.

– Майже, – відповів він і підписав «Том». Запечатавши й заадресувавши конверт, простягнув його шкіперу. – Зроби послугу, кинь у скриньку.

Побачивши адресу, Ральф підморгнув.

– Доставлю особисто. Усе одно буду йти повз той будинок.

Розділ 5

Через півроку Том знову насолоджувався гостинністю пані Мювет за несподіваної причини: посада доглядача маяка на Янусі стала постійною. Замість того щоб вставити собі клепку, Тримбл Докерті втратив ще кілька та кинувся з величезної гранітної кручі в Олбані. Очевидно, він був переконаний, що стрибає в човен, яким керувала його кохана дружина. Через це Тома викликали на материк, щоб обговорити все, заповнити деякі папери й надати йому відпустку, перш ніж він офіційно обійме цю посаду. На ту пору він так добре проявив себе, що у Фримантлі навіть не шукали когось іншого на це місце.

– Ніколи не варто недооцінювати важливість хорошої дружини, – сказав капітан Ґезлак, коли Том уже збирався виходити з кабінету. – Стара Мойра Докерті так довго прожила з Тримблом, що й сама могла б працювати доглядачем. Лише особливі жінки зможуть жити на маяку. Якщо знайдеш таку, дій швидко, щоб не впустити її. Та май на увазі, зайвий поспіх тут теж не доречний...

Повертаючись до пані Мювет, Том згадав про дрібнички Докерті, що залишилися на маяку: в'язання й цілу банку льодяників його дружини в буфеті. Людей немає, а їхній слід не зник. І він подумав про розпач чоловіка, якого згризла туга. Адже це не війна підштовхнула його до краю кручі.

Через два дні після повернення в Партаґез Том сидів як на голках у вітальні Ґрейсмарків, де батьки трусилися над своєю єдиною донькою, немов орли над пташеням. Намагаючись вигадати доречні теми для розмови, молодий чоловік застряг на погоді, особливо надмірному вітрі та кузенах Ґрейсмарків в інших частинах Західної Австралії. Відносно легко Том відводив розмову від своєї скромної особи.

Проводивши його до воріт, Ізабель запитала:

– Коли ти повертаєшся на Янус?

– Через два тижні.

– Тоді нам потрібно використати цей час по максимуму, – сказала вона, наче підсумовуючи довгу дискусію.

– Справді? – мовив Том, зрадівши і водночас здивувавшись. Він почувався так, ніби все вирішують за нього.

– Справді, – усміхнулася Ізабель, і в очах дівчини блиснуло таке світло, що Томові здалося, він міг побачити її душу: ту чистоту та відкритість, які його приваблювали. – Приходь завтра. Я зготую щось на пікнік. Ми можемо посидіти на березі затоки.

– Напевно, краще спершу спитати у твого батька? Чи матері? – Він скося поглянув на неї. – Тобто не вважай мене неввічливим, але скільки ж тобі років?

– Я досить доросла, щоб піти на пікнік.

– А якщо перевести в цифри, це...

– Дев'ятнадцять. Майже. Тому з батьками я поговорю сама, – сказала вона і, помахавши йому рукою, попрямувала до будинку.

Том ішов до пані Мювет легким кроком. Він не розумів чому. Адже нічого не знає про цю дівчину, крім того, що вона багато усміхається і йому було добре з нею.

Наступного дня Том підходив до будинку Грейсмарків не стільки знервований, як здивований, що так скоро знову повертається сюди.

Відчинивши двері, пані Грейсмарк усміхнулася.

– Милий і пунктуальний, – зазначила вона, ніби зробивши помітку у своєму невидимому списку.

– Армійська звичка... – сказав Том.

Ізабель з'явилася з кошиком для пікніка, який вона передала йому.

– Ти відповідаєш за те, щоб донести все цілим, – промовила дівчина й повернулася поцілувати маму в щоку. – Па, мам, побачимося.

– Тримайся подалі від сонця. Ти ж не хочеш зіпсувати шкіру веснянками, – сказала пані Грейсмарк дочці. Потім суворо поглянула на Тома і продовжила: – Приємного відпочинку! Не засиджуйтеся допізна.

– Спасибі, пані Грейсмарк! Не будемо.

Ізабель показувала дорогу. Минувши кілька вуличок на околиці міста, вони вийшли до океану.

– Куди ми йдемо? – запитав Том.

– Сюрприз.

Вони брели ґрунтовою дорогою, що вела до мису, оточеного густими низькорослими деревами, не схожими на тих лісових гігантів за милю чи більше звідси. Однак ці міцні приземкуваті деревця справлялися і з сіллю, і з поривами вітру.

– Ще добрий відтинок шляху. Ти ж не дуже втомлений? – запитала Ізабель.

Молодий чоловік розсміявся.

– Гадаю, що обійдуся без ціпка.

– Я просто подумала, що на Янусі ти стільки не ходиш, правда?

– Повір, щоденний багаторазовий біг вгору-вниз сходами маяка допомагає підтримувати форму. – Він і досі приглядався до цієї дівчини та її виняткової здатності захоплювати його зненацька своїми словами.

Дерев ставало щораз менше, а шум океану наростав.

– Думаю, Партаґез видається тобі смертельно нудним після Сиднея, – зважилася промовити Ізабель.

– Насправді я не провів тут стільки часу, щоб порівнювати.

– Знаю, але Сидней мені здається величезним, шумним і дивовижним. Велике місто.

– Порівняно з Лондоном це просто дрібна рибка.

Ізабель зашарілася.

– Я і не знала, що ти там був. Оце справжній мегаполіс! Може, і я колись його відвідаю.

– Я б тобі не радив. Лондон був досить непогожим щоразу, коли я приїжджав туди у відпустці. Сіро, похмуро й жахливо холодно. Як на мене, Партаґез кращий.

– Ми наближаємося до наймальовничішої частини шляху. Принаймні на мою думку. – За деревами з'явився перешийок, що виступав далеко в океан. То була довга відкрита смуга землі завширшки в кілька сотень ярдів, яку з усіх боків омивали хвилі океану. – Це серце мису Партаґез, – сказала Ізабель. – Моє улюблене місце знизу, ліворуч, між тих великих валунів.

Вони дійшли аж до центру перешийка.

– Постав кошик і йди за мною, – мовила дівчина і без попередження, знявши туфлі, побігла до чорних гранітних валунів, що розсипались по воді.

Том наздогнав її аж на самому краю. Валуни утворювали коло, всередині якого хлюпотіли та вирували хвилі. Ізабель лягла на землю, поклавши голову на самий край обриву.

– Слухай! – сказала вона. – Просто прислухайся до звуків води, тут наче в печері чи в соборі.

Щоб почути все, Том нахилився вперед.

– Раджу тобі прилягти, – сказала вона.

– Для того, щоб краще чути?

– Ні. Щоб тебе не змило. Тут морський гейзер. Якщо неочікувано прийде велика хвиля, ти опинишся знизу, між каменів, перш ніж усвідомиш це.

Том ліг поряд з нею і опустив голову над океаном, де луною відбивався рев та шум хвиль.

– Нагадує Янус.

– Який він? Різне розказують, але насправді ніхто, крім доглядача та чоловіків із човна, там не був. Іще якось лікар багато років тому, коли там на карантині стояло судно з хворими на тиф.

– Знаєш, це як... Немає більше такого місця на землі. У нього власний світ.

– Кажуть, там жорстко, погода не радує.

– Трохи є.

Ізабель сіла.

– Тобі там самотньо?

– Я занадто зайнятий, щоб бути самотнім. Завжди потрібно лагодити, перевіряти, зафіксувати.

Вона схилила голову набік, наче сумніваючись, але вголос не заперечила.

– Тобі там подобається?

– Так.

Тепер Ізабель розсміялася.

– Ти зайвого не бовкнеш, так?

Том підвівся.

– Голодна? Уже десь під обід.

Він узяв Ізабелину руку й допоміг дівчині підвестися. Яка мініатюрна м'яка ручка, хоча долоня й укрита твердим піском! У його руці вона була такою тендітною.

Ізабель виклала бутерброди з ростбіфом, імбирне пиво, потім – фруктовий пиріг та соковиті яблука.

– Значить, ти пишеш усім доглядачам, які служать на Янусі? – запитав Том.

– Усім! Їх не так багато, – сказала Ізабель. – Ти перший новенький за чимало років.

Якусь мить Том вагався, наважуючись поставити наступне запитання.

– Чому ти мені написала?

Вона посміхнулася йому і, перш ніж відповісти, зробила ковток імбирного пива.

– Може, тому, що з тобою весело годувати чайок? Може, через те, що мені було нудно? А можливо, я ще ніколи раніше не відсилала листи на маяк? – Вона прибрала пасмо волосся з очей і подивилася вниз, на хвили. – А що, не варто було?

– О, ні! Я не... Я маю на увазі... – Том витер серветкою руки. Вона знову захопила його зненацька. Це було для нього нове, незвичне

відчуття.

Том та Ізабель сиділи на краю причалу в Партаґезі. Був кінець грудня 1920 року. Легкий вітерець награвав свої мелодії, поплескуючи хвилями по бортах човнів і поскрипуючи снастями на щоглах. На поверхні води відбивалися портові вогні, а небом розси́палися зорі.

– Але я хочу знати все, – промовила Ізабель, теліпаючи босими ногами над водою. – Як ти можеш сказати: «Більше нічого додати»? – Вона вже витягнула основну інформацію про освіту в приватній школі, про навчання в університеті Сиднея та диплом інженера, але дедалі більше роздратовувалася. – Я могла тобі багато всього розповісти: про мою бабусю і про те, як вона вчила мене грати на піаніно, а також все, що пам'ятаю про мого дідуся, хоча він помер, коли я була маленькою. Можу розказати тобі, як це – бути дочкою директора школи в місті, подібному до Партаґеза. Я можу розповісти про моїх братів, Г'ю та Алфі, і про те, як ми колись тинялися на невеликій шлюпці, ловили рибу на річці. – Вона подивилася на воду. – Я й досі сумую за тими часами. – Намотавши пасмо волосся на палець, замислилась, потім глибоко вдихнула. – Людина наче... нова галактика, що чекає, щоб її відкрили. І я хочу відкрити для себе тебе.

– Що ще ти хочеш знати?

– Скажімо, про твою сім'ю.

– У мене є брат.

– Можна якось дізнатися його ім'я чи ти забув?

– Його так просто не забудеш. Сесил.

– А що з твоїми батьками?

Том відвів погляд на ліхтар, закріплений зверху на щоглі.

– А що з ними?

Ізабель сіла та зазирнула в глиб його очей.

– Цікаво, що там у твоїй голові?

– Мама вже померла, а з батьком я стосунків не підтримую. – Шаль сповзла з плеча Ізабель, і він знову його накрив. – Ти не

замерзла? Хочеш додому?

– Чому ти уникаєш розмови про це?

– Я розкажу, якщо ти дійсно того бажаєш. Просто я не хотів би цього. Іноді минуле варто залишати в минулому.

– Твоя сім'я ніколи не залишиться в минулому. Ти всюди носиш її із собою.

– Як це не прикро.

Ізабель випросталась.

– То не має значення. Ходімо! Мама і тато, мабуть, хвилюються, де ж це ми, – сказала дівчина, і вони тихо пішли до пристані.

У ту ніч, лежачи в ліжку, Том подумки повернувся в дитинство, про яке так хотіла дізнатися Ізабель. Він дійсно ніколи не говорив на цю тему із жодною людиною. Але, поринувши в спогади, знову відчув раптовий біль, наче провів язиком по зламаному зубу. Він ще раз побачив себе восьмирічним хлопчиком, що смикає батька за рукав і плаче: «Будь ласка! Будь ласка, нехай вона повернеться! Прошу тебе, тату! Я люблю її». І батько, забравши його руку, як щось неприємне, каже: «Не згадуй більше про неї в цьому будинку. Чуєш, сину?»

Коли батько вийшов із кімнати, брат Тома, Сесил, старший від нього на п'ять років і на ту пору значно вищий на зріст, загиливши йому по потилиці та процідивши крізь зуби: «Я ж казав, що ти ідіот. Казав тобі промовчати», пішов слідом за татом, таким же замашистим кроком, залишивши маленького хлопчика одного посеред вітальні. Том витяг із кишені мереживну хусточку, що пахла парфумами його матері, і притулив до щоки, подалі від сліз і сопливого носа. Він не збирався скористатися нею, просто хотів доторкнутися до тканини, відчути запах маминих парфумів.

Том згадав величній порожній будинок: мертву тишу, що в кожній кімнаті мала свій звук, кухню, де пахло карболкою і яку утримувала в бездоганній чистоті ціла династія хатніх робітниць. У пам'яті сплив жахливий запах мильних пластівців «Люкс», і його горе, коли він побачив, що мамину хусточку випрала та накрохмалила пані Та-чи-

Інша після того, як знайшла її в кишені шортів і, само собою, кинула до прання, таким чином знищивши запах його матері. Він обшукав будинок, усі закутки, шафки, щоб знайти той слабкий солодкуватий аромат. Але навіть в її спальні стояв запах поліролю та нафталіну, наче її духу нарешті позбулися.

У Партагезі, коли вони сиділи в чайній, Ізабель знову спробувала поговорити про минуле.

– Я не намагаюся щось приховати, – сказав Том. – Насправді копирсатися в минулому – даремне марнування часу.

– Справа не в допитливості. Просто в тебе було ціле життя, ціла історія до того, як я з'явилася. Я тільки намагаюся зрозуміти всі ці речі. Зрозуміти тебе. – На мить завагавшись, вона делікатно запитала: – Якщо не можна розмовляти про минуле, чи дозволено мені торкнутися майбутнього?

– Нам не слід упевнено говорити про майбутнє, якщо ти про це. Ми можемо обговорювати тільки те, як уявляємо собі його або чого бажаємо. Це не те саме.

– Добре, і чого ж ти тоді *бажаєш*?

Том на мить замовк.

– Життя. Думаю, цього мені достатньо. – Він глибоко вдихнув і повернувся до неї. – А як щодо тебе?

– О, у мене постійно багато бажань! – вигукнула Ізабель. – Я хочу, щоб під час пікніка в недільній школі була хороша погода. Я хочу, тільки не смійся, гарного чоловіка і повний дім дітей. Хочу, щоб якось м'яч для крикету розбив вікно, щоб із кухні долинав запах тушкованого м'яса. Щоб дівчатка хором співали різдвяних пісень, а хлопці грали у футбол... Я не можу собі уявити майбутнє без дітей. А ти? – Вона, здавалося, на мить замислилась, перш ніж сказати: – Певна річ, саме зараз я ще не хочу дитини. – Ізабель вагалася. – Не так, як Сара.

– Хто?

– Моя подруга, Сара Портер. Колись жила вниз по вулиці. Ми гралися разом на дитячому майданчику. Оскільки вона була трохи старшою, то їй завжди припадала роль матері. – Ізабель спохмурніла. – Вона завагітніла, коли їй було шістнадцять. Батьки відправили її в Перт, подалі від людських очей. Примусили віддати дитину в дитячий будинок. Їй сказали, що його усиновлять, але він був клишоногий.

Пізніше вона одружилася і про дитину зовсім забулося. Одного дня Сара попросила мене поїхати з нею в Перт, щоб таємно відвідати дитячий будинок. Той притулок був лише за кілька метрів від справжньої божевільні. Томе, ти ніколи не бачив стільки маленьких сиріток в одній кімнаті! Ніхто їх там не любить. Сара не могла й натякнути чоловікові, бо він би негайно виставив її за двері з речами. Він і досі нічого не знає. Її дитина була там аж доти, а вона могла лише подивитися на неї. Дивно те, що, тільки поглянувши на їхні маленькі личка, розплакалась я, а не вона. Це мене дуже зачепило. Відправити маленького в дитячий будинок – це нібито прямо в пекло.

– Дитині необхідно мати маму, – сказав Том, задумавшись про своє.

– Тепер Сара живе в Сиднеї, і я більше не отримувала від неї звісток, – промовила дівчина.

Ці два тижні Том та Ізабель бачилися щодня. Коли Білл Грейсмарк вирішив обговорити з дружиною пристойність таких «прогулянок», вона сказала: «Біллі, життя таке коротке. Наша дочка – розумниця, вона має голову на плечах. Крім того, тепер мало шансів знайти хлопця, у якого є всі кінцівки. Дарованому коневі...»

Вона знала, що Партаґез – невелике містечко. Там ніде сховатися. Десятки очей і вух повідомили б їй про найменші ознаки негожої поведінки.

Тома дивувало, наскільки йому хотілося бачити Ізабель. Якимось чином вона пробила його захисну броню. Чоловікові подобалися її розповіді про життя в Партаґезі та про історію містечка: про те, чому французи вибрали таку назву для цього місця між океанами. Виявляється, у французькій це слово має два значення: «той, що розділяє» та «той, що вміє ділитися з іншими». Ізабель розказувала про те, як упала з дерева і зламала руку, про день, коли разом з братами вони намалювали на козі пані Мювет червоні плямки та завітали до неї, щоб сказати, що в кози кір. Тихо, часто запинаючись, дівчина розповіла йому про смерть братів у битві на Соммі і те, як вона хотіла, щоб батьки знову почали посміхатися.

Том трохи переймався. Містечко Партаґез невелике. Вона була набагато молодшою за нього. Він, імовірно, ніколи знову не побачить її, повернувшись на маяк. Хтось, може, й скористався б із ситуації, але для Тома поняття честі не пустий звук. Саме воно допомогло йому залишитися собою і зберегти повагу до себе під час війни.

А Ізабель навряд чи змогла б висловити словами нове зворушливе відчуття, яке вона переживала щоразу, коли бачила цього чоловіка. Було в ньому щось таємниче: він усміхався, та, здавалося, водночас був десь далеко. Вона хотіла дістатися до самої його суті.

Якщо війна й навчила дівчину чогось, то це не приймати нічого як належне; відкладати на потім те, що мало значення, було небезпечно. Життя могло вирвати у вас із рук те, що ви цінували, і більше не повернути. Ізабель почала відчувати термінову необхідність скористатися можливістю, поки це не зробив хтось інший.

Увечері, перед тим як він мав повертатися на Янус, вони йшли вздовж пляжу. Хоча було лише 2 січня, здавалося, минуло багато років, відколи Том уперше висадився в Партаґезі півроку тому.

Ізабель поглянула на море, туди, де, мабуть, на краю світу сонце сповзало з неба в сірі води. Вона запитала:

– Томе, можу я попросити тебе про послугу?

– Так. Що саме?

– Я тут подумала, – сказала дівчина, не сповільнюючи темп, – міг би ти мене поцілувати?

Том вирішив, що через вітер він не розчув слова, і, оскільки вона не зупинилася, намагався розібратися, що ж дівчина могла йому сказати.

Він припустив, що то було «сумувати».

– Звичайно, я сумуватиму за тобою. Можливо, ми побачимось, коли мені дадуть наступну відпустку?

Вона дивно поглянула на нього, і він почав хвилюватися, що сказав щось не те. Навіть у присмерку її обличчя здавалося червоним.

– Я... я... Пробач, Ізабель. Я не дуже вмію говорити... в подібних ситуаціях.

– Яких ситуаціях? – запитала вона, вражена думкою, що, можливо, таких, як вона, у нього багато. Дівчина в кожному порту.

– Таких, як прощання. Я звик бути сам. І звик до твоєї компанії. Але перехід від одного до іншого змушує мене нервувати.

– Тоді я полегшу тобі життя. Я просто піду. Зараз. – Вона різко повернулася й попрямувала від нього.

– Ізабель! Ізабель, постривай! – Він, наздогнавши дівчину, схопив її за руку. – Я не хочу, щоб ти так просто пішла. І я виконаю твоє бажання, я сумуватиму за тобою. З тобою... з тобою так добре.

– Тоді візьми мене на Янус.

– Що? Ти хочеш роздивитися там?

– Ні. Жити там.

Чоловік розсміявся.

– Боже, дивні в тебе інколи жарти.

– Я серйозно.

– Це неможливо, – промовив Том, хоча щось в її погляді говорило йому про те, що таки можливо.

– Чому ні?

– Існують сотні причин. Перше, що спадає мені на думку, – єдина жінка, якій дозволять перебувати на Янусі, – це дружина доглядача.

Вона нічого не сказала, тому він трохи схилив голову, наче це допомагало йому зрозуміти.

– То одружись зі мною!

Він кліпнув.

– Ізі, я майже не знаю тебе! Крім того, ми ж навіть... Ми ж ніколи навіть не цілувались, врешті-решт.

– Нарешті! – сказала вона, ніби розв'язок був очевидним як Божий день.

Вона стала навшпиньки і прихилила його голову до себе. Перш ніж він зрозумів, що відбувається, Ізабель невміло, однак гаряче поцілувала його. Він відсторонився від неї.

– Це небезпечна гра, Ізабель. Не можна ні з того ні з сього цілувати хлопців, якщо це несерйозно.

– Але це серйозно.

Том подивився на неї. В очах Ізабель сяяв виклик, а її маленьке підборіддя трималося гордо. Варто лише переступити цю межу – і хтозна, до чого все приведе? От чорт! До біса гарну поведінку! Досить правильних учинків! Вродлива дівчина благала поцілувати її, сонце сіло, відпустка минула, а завтра в цей час він буде в якомусь Богом занехаяному місці посередині океану. Він взяв її обличчя у свої руки й, низько схилившись, промовив: «Це потрібно робити отак», – і повільно поцілував її, зупинивши час. Том не міг пригадати, щоб якийсь інший поцілунок примусив його так почуватися.

Нарешті він відступив і відвів пасмо волосся з її очей.

– Краще відведу тебе додому, поки твої батьки не звернулись у поліцію. – Том пригорнув її, і вони пішли по піску.

– Я говорила серйозно, знаєш... про одруження.

– У тебе, напевно, солома в голові, якщо хочеш вийти за мене заміж, Ізі. Доглядачі маяків багато не заробляють. І бути дружиною доглядача – справа не з легких.

– Томе, я знаю, чого хочу.

Він зупинився.

– Розумієш, мені б не хотілося здатися зверхнім, Ізабель, але ти значно молодша за мене. Мені невдовзі виповниться двадцять вісім. І я гадаю, у тебе було небагато хлопців. – Після поцілунку він міг битися об заклад, що в неї не було жодного.

– А це тут до чого?

– Просто не заплутайся між справжнім коханням та першим захопленням. Добре все обдумай. Можу закластися на будь-що – через рік ти навіть імені мого не пам'ятатимеш.

– Поживемо – побачимо, – сказала вона і знову потягнулася до нього за поцілунком.

Розділ 6

Ясного сонячного дня здавалося, що Янус ніби спинається на пальчики: присягаюсь, інколи він набагато вищий, і не тому, що прибувають і відступають хвилі. Він може зникати в зливах, замаскований, наче богиня з грецьких міфів. Або ховатися в морських туманах – теплому повітрі, важкому під вагою кристалів солі, котрі перешкоджають проходженню світла. Якщо трапляються лісові пожежі, дим доходить навіть сюди, несучи густий липкий попіл, який надає заходу сонця насиченого багряно-золотого відтінку та покриває світлову камеру шаром бруду. Через це острів потребує найсильнішого, найяскравішого світла маяка.

З галереї обрій простягається на сорок миль. Томові здається неймовірним, що такий безмежний простір міг існувати в той самий час, як люди билися за кожен клаптик землі, лише кілька років тому, коли чоловіки віддавали своє життя заради того, щоб назвати кілька замулених ярдів «нашими», а не «їхніми» і щоб їх відібрали наступного ж дня. Мабуть, та сама одержимість усе маркувати змусила картографів розділити цей водний простір на два океани, хоча й неможливо доторкнутися до точного місця, у якому стають різними їхні течії. Поділ. Маркування. Пошук відмінностей. Деякі речі не змінюються.

На Янусі говорити немає потреби. Том міг місяцями жити, не чуючи власного голосу. Він знав деяких доглядачів, котрі взяли собі за правило співати, так само як заводять мотор, щоб переконатися, що він іще працює. Але Том у тиші вбачав свободу. Він слухав вітер. Він спостерігав за дрібними деталями життя на острові.

Час від часу, наче принесений легким вітерцем, спогад про поцілунок Ізабель, дотик її шкіри та м'якість тіла дівчини виринав у його свідомості. І він думав про роки, коли просто не міг уявити, що така річ існує. Саме перебування поряд із нею змушувало його

почуватися якимось чистішим, оновленим. Проте відчуття повертало його в темряву, назад у галереї пораненої плоті й покручених кінцівок. Розібратися в цьому було справжнім викликом. Свідчити про смерть, не зламавшись під її вагою. Немає пояснення тому, що він усе ще живий, не покалічений. Раптом Том зрозумів, що плаче. Він плакав за чоловіками, яких косила смерть праворуч і ліворуч від нього, а ним просто гидувала. Він плакав за чоловіками, котрих він убив.

На маяку звітували про кожен Божий день. Робили записи у вахтовому журналі, доповідали про те, що відбувалося, надаючи докази того, що життя триває. З часом, коли тіні починали розчинятися в чистому повітрі Януса, Том наважувався думати про майбутнє – про те, на що він не міг сподіватися роками.

Там, у його думках, Ізабель, усміхнена всупереч усьому, ненаситно зацікавлена у світі навколо неї і готова до будь-яких подій. Порада капітана Гезлака відлунювалася в його пам'яті тоді, коли він ішов до дерев'яної повітки. Вибравши шматок евкаліптового кореня, чоловік поніс його в майстерню.

*Янус Рок,
15 березня 1921 року*

Люба Ізабель!

Сподіваюсь, у тебе все гаразд. У мене все добре. Мені тут подобається. Можливо, це звучить дивно, але так і є насправді. Тиша мені підходить. У Янусі є щось чарівливе. Він не схожий на жодне з тих місць, де я бував раніше.

Якби ти могла побачити, які тут світанки й заходи сонця! І зорі: небо переповнене вночі, і ти нібито спостерігаєш за годинником, дивлячись, як сузір'я плавно проходять небосхилом. Приємно знати, що вони з'являться, наскільки б поганим не був день, якими б негідними не були б речі. Колись у Франції це допомагало. Це дозволяє поглянути на все збоку – зорі існували з

того часу, коли ще не було людей. Вони просто сяяли, попри події, що відбувалися. Щось таке я думаю про маяк, котрий наче уламок зірки, яка впала на землю: він просто світить, не зважаючи на те, що відбувається. Літо або зима, шторм чи хороша погода. Люди завжди можуть покластися на нього.

Краще перестану верзти дурниці. Річ у тому, що я надсилаю з цим листом маленьку скриньку, яку вирізьбив для тебе. Сподіваюся, вона буде корисною. Ти могла б покласти в неї коштовності або шпильки для волосся чи будь-які дрібнички.

Ти вже, напевно, змінила свою думку про все, і я просто хотів сказати, що все нормально. Ти чудова дівчина, і я насолоджувався часом, проведеним із тобою.

Човен прийде завтра, отже я віддам це Ральфу.

Том

Янус Рок,
15 червня 1921 року

Люба Ізабель!

Пишу швидко, оскільки хлопці вже готові вирушати. Ральф приніс твого листа. Мені було приємно одержати звістку від тебе. Радий, що тобі сподобалася скринька.

Дякую за світлину. На ній ти красива, але не така відчайдушна, як у реальному житті. Я вже знаю, де поставлю її, – у світловій камері, щоб ти могла дивитися крізь вікно.

Ні, твоє запитання не звучить дивно. Якщо подумати, то на війні я знав багато хлопців, які одружувалися під час триденної відпустки в Англії, потім поверталися назад, прямо в бій. Напевно, більшість із них вважали, що їм недовго залишилось, і те саме думали їхні дівчата. Мені пощастило, я можу зробити пропозицію на триваліший термін, тому ретельно обміркуй. Якщо ти згідна, я готовий ризикнути. Я можу попросити про

відпустку на берег наприкінці грудня, отже, в тебе є час на обміркування. Якщо ти передумаєш, я зрозумію. А якщо ні, обіцяю завжди про тебе дбати й зробити все можливе, щоб бути хорошим чоловіком.

Твій Том

Наступні декілька місяців тягнулися повільно. Раніше не було на що чекати, і Том звик зустрічати дні, як самоціль. Тепер була дата весілля. Прикро потрібно підготуватися, отримати дозволи. Кожної вільної хвилини він обходив будинок і відшукував ще щось з того, що слід підправити: вікно на кухні нещільно зачинялося, кран, який міг закрутити лише чоловік. Що ще тут потребуватиме Ізабель? З останнім катером він вислав замовлення на фарбу для відновлення кімнати; дзеркало на туалетний столик; нові рушники та скатертини; ноти на старезне фортепіано – Том жодного разу не доторкнувся до нього, але знав, що Ізабель любить грати. Він завагався, однак додав до списку нові простирадла, дві нові подушки й пухову ковдру.

Коли нарешті прибув човен, щоб забрати Тома на весілля, на причал ступив Невіл Вітніш, готовий замінити його на час відсутності.

– Усе гаразд?

– Сподіваюсь, що так, – мовив Том.

Після короткого огляду Вітніш похвалив його:

– Ти вмієш поводитися з маяком, що є, то є.

– Спасибі! – сказав Том, щиро зворушений похвалою.

– Готовий, хлопче? – запитав Ральф, коли вони вже збиралися відчалити.

– Бог його знає, – відповів Том.

– Точніше і не скажеш. – Ральф звернув погляд на обрій. – Уперед, красунчику! Треба доправити капітана Шерборна, орденоносця Військового хреста до його мамзелі.

Ральф розмовляв із катером так само, як Віттніш звертався до маяка, – наче то були живі істоти, близькі їхнім серцям. «І що тільки не вподобає людина», – подумав Том. Він не відводив очей від вежі. Життя повністю зміниться, коли Том знову її побачить. Раптом чоловік відчув напад гострого болю: чи буде Ізабель любити Янус так само, як він? Чи зрозуміє вона його світ?

Розділ 7

– Бачиш? Через те, що він на такій висоті над рівнем моря, світло проходить понад лінією землі – за лінію горизонту. Не сам промінь, а *відблиск*, його світло.

Том стояв позаду Ізабель на галереї маяка, обійнявши її й схиливши підборіддя на плече дружини. Січневе сонце розси́пало відблиски золота на темному волоссі дівчини. Йшов 1922 рік і їх другий день удвох на Янусі. Повернувшись із кількаденного медового місяця в місті Перт, вони відразу ж вирушили на острів.

– Це ніби заглядати в майбутнє, – мовила Ізабель. – Можна завчасно врятувати корабель, ще до того, як він зрозуміє, що потребує допомоги.

– Що вищий маяк і що більший порядок лінз, то далі світить його промінь. Янус світить набагато далі за інші.

– Я ще ніколи в житті не була так високо! Наче летиш! – сказала вона і вирвалася з обіймів, щоб обійти вежу ще раз. – Скажи знов, як ти називаєш цей спалах – те слово...

– Характер. Кожен береговий маяк має свій характер. Цей спалахує чотири рази під час кожного двадцятисекундного оберту. Тому на всіх кораблях знають: щоп'ятисекундний спалах – це Янус, а не Лювін, Брейксі чи ще якийсь.

– Як вони знають?

– На кораблях зберігається список маяків, які вони проходять на своєму шляху. Час – це гроші, якщо ти шкіпер. Їм завжди кортить зрізати кут мису – хочуть бути першими, щоб розвантажитися й підняти на борт новий вантаж. Менше днів на морі, крім іншого, заощаджує зарплатню екіпажу. Маяк тут, щоб тримати їх на відстані, змусити пригадати про обов'язки.

Крізь скло Ізабель побачила масивні чорні штори у світловій камері.

– Для чого вони? – запитала дівчина.

– Захист! Лінзі однаково, яке світло збільшувати. Якщо вона може перетворити маленький вогник на сліпучий спалах, уяви, що здатна зробити із сонячним світлом, коли стоїть нерухомо цілий день. Звичайно, все гаразд, якщо ти за десять миль звідси. Але не дуже добре бути на відстані десяти дюймів. Тому її треба захищати. І захищати себе – удень я б засмажився всередині, якби не спущені штори. Ходи туди, і я покажу тобі, як це працює.

Залізні двері брязнули за ними – вони зайшли у світлову камеру й крізь отвір у сам маяк.

– Це лінзи першого порядку, дуже яскраві.

Ізабель дивилася на веселки, що їх відбивали призми.

– Це так мило.

– Товсте скло в центрі – лінза з рефлектором. Тут чотири лінзи, але їх може бути різна кількість залежно від характеру. Джерело світла повинно вирівнюватися точно з висотою лінзи, так щоб усе світло збиралося нею.

– А всі круги зі скла навколо лінзи з рефлектором?

Довкола лінзи були розташовані окремі дуги тригранного скла, наче кільця в дартсі.

– Перші вісім переломлюють світло: вони вигинають його в такий спосіб, щоб, замість направлятися на місяць чи на дно океану, де із нього жодної користі, світло йшло прямо на море – круги зі скла змушують його змінити кут. А бачиш кола над і під металевою пластинкою? Їх чотирнадцять, що далі від центру, то вони товстіші. Вони відбивають світло назад, щоб усе воно концентрувалося в одному промені, а не просто розходилося в різних напрямках.

– Таким чином жоден промінь не зникне, не окупивши себе, – мовила Ізабель.

– Можна сказати й так. А ось і сам механізм, – сказав Том, указуючи на маленький апарат на металевій підставці в самому центрі, накритий сітчастим корпусом.

– Виглядає не дуже.

– Зараз так. Але цей сітчастий корпус – гартівна сітка, що змушує випарувану нафту горіти яскраво, наче зірка, щойно досягається необхідна концентрація. Сьогодні ввечері я тобі покажу.

– Наша власна зірка! Нібито світ був створений лише для нас! І сонячне світло, і океан! І ми належимо тільки собі!

– Гадаю, маяк думає, що я повністю належу йому, – сказав Том.

– Жодних надмірно цікавих сусідів або нудних родичів. – Вона вкусила його за вухо. – Лише ти і я...

– І тварини. На щастя, на Янусі немає змій. На деяких островах в цьому напрямку їх повно. Щоправда, є один чи два павуки, які можуть вкусити, тому пильнуй. Є... – Томові стало важко закінчити свій аргумент про місцеву фауну, оскільки Ізабель продовжувала його цілувати, покусуючи вухо, сягнувши руками в його кишені, так що думати стало важко, не кажучи вже про те, щоб говорити зв'язно. – Із... – насилу мовив він, – те, що я намагаюсь пояснити, – серйозно. Треба остерігатись... – Він застогнав, коли її руки дістались цілі.

– Мене... – захихотіла вона. – Я найбільш смертоносна істота на острові!

– Не тут, Із. Не в ліхтарні. Давай, – він глибоко вдихнув, – давай зійдемо вниз.

Ізабель засміялася.

– Ні, тут!

– Це державне майно.

– Що? Ти збираєшся внести запис про це в журнал?

Том напружено кашлянув.

– Насправді... Усі ці прилади досить делікатні й коштують більше грошей, ніж ти чи я бачили у своєму житті. Я не хочу придумувати виправдання тому, як щось розбилось. Ходімо вниз!

– А якщо я не піду? – дражнила чоловіка Ізабель.

– Тоді, кохана, – він закинув її на своє стегно, – я просто повинен змусити тебе. – І поніс дівчину сотнями вузьких сходин униз.

– Тут просто рай! – визнала Ізабель, коли поглянула на спокійний ясно-синій океан. Попри гнітючі передбачення погоди, зроблені Томом, вітер оголосив вітальне перемир'я і знову було досить тепло.

Том привів Ізабель до бухти, широкого басейну спокійного ультрамаринового кольору, глибиною не більше шести футів, у якому вони зараз плавали.

– Саме так, як тобі подобається. І ще три роки до відпустки на берег.

Вона обвила його руками.

– Я там, де хочу бути, з тим, з ким хочу бути. Ніщо інше не має значення.

Том, ніжно кружляючи з нею, розповідав:

– Деколи риба запливає сюди крізь ущелини в скелях. Її можна зачерпнути сіткою або навіть просто руками.

– Як називається це місце?

– У нього немає назви.

– Усе заслуговує на ім'я, ти так не гадаєш?

– Ну, тоді можеш назвати сама.

Ізабель хвилинку подумала.

– Тоді я нарікаю це місце Райським озером, – сказала вона і хлюпнула пригоршню води на скелю. – Це буде моє місце для плавання.

– Зазвичай тут досить безпечно. Але начувайся, про всяк випадок.

– Що ти маєш на увазі? – запитала Ізабель, яка, хлюпаючись у воді, не все розчула.

– Акули, безумовно, не можуть пробратися крізь скелі, хіба що досить високі хвилі чи шторм, тому щодо цього ти, напевно, у безпеці...

– *Напевно?*

– Але тобі необхідно остерігатися іншого. Морських їжаків, скажімо. Дивись добре, ідучи по занурених у воді каменях, бо, наступивши ногою на голку, можеш занести зараження. А скати-хвостоколи закопуються в пісок біля краю води. Якщо наступити на

їхній хвостовий шип, станеться біда. Якщо ж скат змахне хвостом і раниць поблизу серця, тоді... – Він помітив, що Ізабель затихла.

– Ти в порядку, Із?

– Усе якимось по-іншому, коли ти так це подаєш і ми настільки далеко від допомоги.

Том узяв її на руки та потягнув до берега.

– Я подбаю про тебе, кохана. Не хвилюйся! – усміхнувся він. Потім поцілував її плечі та поклав голову дружини на пісок, щоб поцілувати уста.

У гардеробі Ізабель, крім купи товстих зимових вовняних речей, висіло декілька суконь із квітковим малюнком. Їх було легко прати й важко порвати, коли вона займалася своєю новою роботою: годуванням курей, доїнням кіз, збиранням овочів або прибиранням кухні. Ідучи островом із Томом, вона вдягала його старі, заковчені більш ніж на фут і затягнуті порепаним шкіряним ремінцем штани та одну з його сорочок без коміра. Ізабель подобалося відчувати землю під ногами, тому вона ходила без взуття за кожної нагоди, але на скелях мусила взувати легкі парусинові туфлі на гумовій підшві, щоб захистити стопи від граніту. Вона досліджувала кордони свого нового світу.

Одного ранку, невдовзі після прибуття, сп'янівши від свободи на острові, Ізабель вирішила поставити дослід.

– Що ти думаєш про мій новий вигляд? – запитала вона Тома, опівдні принісши йому канапку в кімнату доглядача в чому мати народила. – Не думаю, що потрібен одяг у такий чудовий день, як цей.

Він, підвівши брову, невпевнено посміхнувся.

– Дуже гарно. Але тебе досить скоро від цього знудить, Із. – Беручи канапку, Том погладив її підборіддя. – Кохана, є певні речі, котрі необхідно виконувати, живучи на морських маяках, щоб залишатись нормальним: їсти у певні години, перегортати сторінки

календаря, – він засміявся, – і залишатись одягненим. Повір мені, люба.

Зашарівшись, вона повернулась до будинку й одягнулася в декілька шарів одягу: ліфчик, нижню спідницю, сорочку та вовняний жакет, тоді натягнула гумові чоботи й пішла копати картоплю із запалом, непотрібним під палючим сонцем.

– У тебе є мапа острова? – запитала Ізабель у Тома.

Він усміхнувся.

– Боїшся загубитися? Ти вже тут декілька тижнів. Як далеко б не йшла в протилежному напрямку від води, рано чи пізно доберешся додому. І маяк теж підкаже тобі.

– Я просто хочу мапу. Якось мусить бути.

– Звичайно, мусить. Є мапи цілої території, якщо ти про те, але я не впевнений, що ти ними якось скористаєшся. Тут не багато місць, куди можна піти.

– Просто побалуй мене, чоловіченьку, – мовила вона й поцілувала його в щоку.

Того ранку пізніше Том з'явився на кухні з великим згортком і презентував його Ізабель з удаваною церемонністю.

– Ваше бажання для мене закон, пані Шерборн.

– Дякую! – відповіла вона таким самим тоном. – Це все наразі. Ви можете іти, сер.

На губах Тома заграла усмішка, коли він потер підборіддя.

– Що ви задумали, пані?

– Це пусте.

Протягом наступних кількох днів Ізабель вирушала в експедиції щоранку, а в обід закривала двері в спальню, хоча Том був надійно зайнятий своєю роботою.

Одного вечора, витерши посуд після вечері, вона принесла згорток і простягнула його Томові.

– Це тобі.

– Дякую, кохана! – мовив Том, котрий читав затерту книжку про те, як зав'язувати канатні вузли. Він позирнув угору. – Я покладу її назад завтра.

– Але це *тобі*.

Том поглянув на дружину.

– Це мапа, еге ж?

Вона грайливо усміхнулася.

– Ти ж не дізнаєшся, поки не поглянеш, правда?

Том, розгорнувши сувій, побачив у ньому зміни. Повсюди з'явилися маленькі нотатки, а також кольорові малюнки та стрілки. Його першою думкою було те, що мапа є власністю Співдружності й під час наступної інспекції не уникнути неприємностей. Нові назви виникли повсюди.

– Ну? – Ізабель усміхнулася. – Це неправильно, що місця не мали назв. Тому я дала їм імена, бачиш?

На бухтах, і скелях, і кам'яних брилах, і на покритих травою полях – усюди були написані дрібним почерком назви: Райське озеро, Бурхливий закуток, Зрадницька скеля, пляж Утрачених Надій, бухта Спокою, Томова вахта, круча Ізі та багато інших.

– Гадаю, я ніколи не думав про них як про окремі місця. Це все для мене просто Янус, – сказав Том, усміхаючись.

– Це світ відмінностей. Кожне місце заслуговує на власну назву, як кімнати в будинку.

Том рідко думав про будинок як про різні кімнати. Це був просто «дім». І щось у чоловікові засмутилося через розділення острова, розколення на добре і погане, безпечне і загрозливе. Він вважав за краще думати про нього як про ціле. Навіть більше: йому було ніяково через частини, що мали його ім'я. Янус не належав йому, а він належав Янусу. Схоже, він чув: тубільці думають про свою землю. Його роботою було просто піклуватися про острів.

Чоловік поглянув на дружину, яка гордо усміхалася, дивлячись на свій витвір. Якщо вона хоче давати всьому назви, то, мабуть, у цьому немає жодної шкоди. А може, зрештою вона зрозуміє його точку

зору.

Коли Том одержав запрошення на зустріч колишніх військовослужбовців батальйону, він щоразу відписував. Завжди надсилав добрі побажання і трохи грошей для загального столу. Але ніколи не відвідував їх. Нарешті, працюючи на маяку, він не міг би поїхати, навіть якби й хотів. Хоча він знав і тих, хто знаходив розраду, побачивши знайомі обличчя, знову згадуючи ті часи. Однак Шерборн не хотів до цього приєднуватися. Там були друзі, яких він утратив, – чоловіки, котрим довіряв, з якими бився, чаркував і потерпав. Чоловіки, котрих він розумів без жодного слова, яких знав настільки, ніби вони були продовженням його власного тіла. Він роздумував про мову, що їх пов'язувала: слова, які з'явилися, щоб позначити речі абсолютно нові, що з ними вони ніколи не стикалися раніше. «Ананас», «салака», «пудинг із родзинками» – усі види снарядів, що можуть потрапити до траншеї. Воші були «пташечками», їжа була «недогризками», а «блайті» – поранення, що забезпечувало відправку в госпіталь в Англію. Він запитував себе, скільки чоловіків і досі пам'ятають ту секретну мову.

Інколи, прокидаючись поряд з Ізабель, Том відчував здивування і полегшення, що вона жива. Він дивився, як вона дихає, просто щоб упевнитися в цьому. Тоді притуляв голову до її спини й насолоджувався м'якістю шкіри дружини, її спокійним диханням. Це було його найбільше диво.

Розділ 8

– Можливо, усі ті нестатки й тяготи, що випали на моє життя, є випробуванням, щоб перевірити, чи я гідний тебе, Із.

Ізабель уже три місяці перебувала на Янусі. Вони розкинулись на покривалі, розстеленому на траві. Була досить тепла квітнева ніч, прикрашена зорями. Ізабель лежала із залющеними очима, поклавши голову на зігнуті руки Тома, а він погладжував її шию.

– Ти моя друга половинка неба, – мовив чоловік.

– Не знала, що ти поет.

– Це не я придумав. Я десь прочитав – у латинській поемі чи в грецькому міфі. Щось таке.

– Чудернацька освіта була у твоїй приватній школі, – передражнила його вона.

То був день народження Ізабель, і, приготувавши сніданок та вечерю, Том спостерігав, як дружина розв'язує бант на грамофоні, про який він домовився з Ральфом та Блуї. Вони доправили його сюди, щоб компенсувати той факт, що піаніно, яке він гордо показав їй по прибутті, було непридатним для гри через роки нехтування. Цілий день вона слухала Шопена і Брамса, а зараз із маяка долинали мелодії з ораторії Генделя «Месія». Вона поставила грамофон там, щоб звук відбивався, наче в справжньому залі.

– Мені подобається, як ти це робиш, – мовив Том, дивлячись, як Ізабель указівним пальцем намотує локон волосся в пружинку, тоді відпускає її і береться за іншу.

Раптом засоромившись, вона промовила:

– Мама каже, що це погана звичка. Мабуть, я завжди так роблю. Я навіть не помічаю.

Том узяв пасмо її волосся, обмотав навкруг свого пальця й відпустив, дозволивши локону розкрутитися, наче серпантину.

– Розкажи мені ще один міф, – мовила Ізабель.

Він хвилинку подумав.

– Знаєш, острів Янус названий на честь бога Януса, у якого два обличчя, повернуті в різні боки. Досить гидкий тип.

– Богом чого саме він є?

– Вхідів та виходів. Завжди дивиться в обидва боки, розривається між двома способами погляду на речі. Як і січень, що латиною названий на честь цього бога, з нетерпінням чекає нового року, але й оглядається на старий. Він бачить минуле і майбутнє. І острів поглядає в напрямку двох різних океанів, униз до Північного полюса й уверх до екватора.

– Еге ж, я так і знала, – мовила Ізабель. Вона ущипнула його за ніс і засміялася. – Просто дражню. Я люблю, коли ти мені розповідаєш про все. Розкажи більше про зорі. Покажи ще раз, де Центавр.

Том поцілував кінчик пальця дружини й потягнув її руку в напрямку до сузір'я.

– Там.

– Це твоє улюблене сузір'я?

– Ти моя улюблена. Краща за всі зорі, зібрані разом. – Він схилився, щоб поцілувати її живіт. – Мені слід сказати: «Ви обоє мої улюблені», правда? А якщо там двійня? Або трійня?

Томова голова, що лежала на животі Ізабель, піднімалася й повільно опускалася під час її дихання.

– Ти щось чуєш? Воно вже з тобою розмовляє? – запитала жінка.

– Ага, воно каже, що мені треба віднести маму в ліжку, поки не стало надто холодно.

Він схопив дружину на руки і без зусиль поніс її у будинок, тоді як хор у маяку виголошував «Бо Дитя народилося нам» [\[5\]](#).

Ізабель із гордістю написала мамі новину про очікуване поповнення.

– Якби я могла, навіть не знаю, поплисти до берега чи що. Очікування катера вбиває мене! – Вона, поцілувавши Тома, запитала: – Ми напишемо твоєму татові? Чи брату?

Том, підвівшись, зайнявся посудом на сушарці.

– Немає потреби. – Це було все, що він сказав.

З його зніяковілого, однак не сердитого вигляду Ізабель зрозуміла, що наполягати не слід. Вона обережно забрала в чоловіка кухонний рушник.

– Я сама. У тебе достатньо незакінчених справ.

Том доторкнувся до її плеча.

– Я попрацюю над твоїм кріслом, – сказав він їй, намагаючись усміхатися, вийшов із кухні.

У повітці він глянув на деталі крісла-гойдалки, яке планував зробити для Ізабель. Він намагався пригадати крісло, на якому його гойдала мама, розказуючи історії. Томове тіло й досі пам'ятало відчуття перебування в маминих руках, те відчуття, що вже десятиліттями було втраченим для нього. Йому стало цікаво, чи їхня дитина пам'ятатиме дотик Ізабель у майбутньому через десятки років. Материнство – така таємнича справа. Наскільки сміливою має бути жінка, щоб зважитись на це, думав він, розмірковуючи над життєвим шляхом своєї матусі. Хоча Ізабель, здавалося, зовсім не мала сумнівів у цьому питанні.

– Це природа, Томе. Чого боятися?

Коли Том нарешті розшукав свою маму, йому був двадцять один рік і він щойно дістав вищу освіту за інженерно-технічним фахом. Нарешті хлопець сам відповідав за власне життя. Адреса, яку дав йому детектив, виявилася пансіоном у Дарлінгесті [6]. Том стояв перед дверима, відчуючи надію та страх, наче йому знову вісім років. Він вловив звуки чужого відчаю, який просочувався з-під дверей уздовж вузького дерев'яного проходу: чоловіче ридання із сусідніх дверей і жіночий крик «ми не можемо так далі», що супроводжувався верещанням немовляти; десь віддала чувся палкий ритм спинки ліжка, оскільки жінка, що лежала на ньому, напевно, заробляла собі на проживання.

Том перевірів адресу, поквапом написану олівцем на папері. Так, номер кімнати правильний. Він знову пошукав у пам'яті колисково-

ніжний голос мами: «Підводься, мій маленький Томасе! Забинтуємо подряпину?»

На його стукіт ніхто не відповів, він спробував ще раз. Зрештою молодий чоловік невпевнено повернув ручку, двері не чинили опору. Том одразу відчув легко пізнаваний запах, але миттєво усвідомив, що його перебивав душок дешевої випивки й сигарет. У темряві, що обгорнула його, Том побачив незастелене ліжко й убоге м'яке крісло в коричневих тонах. На шибці була тріщина, а єдина троянда у вазі давно висохла.

– Шукаєте Еллі Шерборн? – Голос належав жиловому лисуватому чоловікові, який з'явився біля дверей позаду нього.

Було дивно почути, як промовляють її ім'я. І «Еллі» – Том ніколи не думав про неї, як про «Еллі».

– Так, пані Шерборн. Коли вона повернеться?

Чоловік пирхнув.

– Вона не повернеться. А шкода, бо заборгувала мені місячну платню.

Дійсність виявилася не такою. Том не міг зіставити її з картиною з'єднання, котру він собі уявляв, про яку мріяв роками. Пульс молодого чоловіка пришвидшився.

– У вас є адреса для пересилання листів?

– Тільки не туди, де вона зараз. Померла три тижні тому. Я прийшов, щоб викинути останній мотлох.

З усіх можливих сцен, які уявляв Том, жодна так не закінчувалась. Він стояв немов скам'янілий.

– Розглядаєте варіанти, чи вже переїжджаєте? – незадоволено запитав чоловік.

Том завагався, взявся за гаманець і витягнув п'ять фунтів.

– Оплата за її ренту, – тихо мовив він і покрокував коридором, стримуючи сльози.

Ниточка надії, яку він оберігав так довго, обірвалася на віддаленій вулиці Сиднея в час, коли світ був на межі війни. Через місяць Шерборн пішов добровольцем, указавши найближчим родичем

маму і давши адресу її пансіону. Вербувальники не чіплялися до дрібниць.

Тепер Том провів руками по щойно виточеній деталі з дерева й спробував уявити, *що* сьогодні він написав би мамі в листі, якщо б вона була жива, – як повідомив би їй про дитину.

Він узяв рулетку і нову дошку.

– Зеведей, – Ізабель поглянула на Тома із непроникним виразом обличчя, лише кутики її губ ледь-ледь смикалися.

– Що? – запитав він, припинивши розтирати її ноги.

– Зеведей, – повторила вона, засунувши ніс у книгу, щоб він не упіймав її погляд.

– Ти жартуєш. Що за ім'я?

На її обличчі промайнула образа.

– Це ім'я мого двоюрідного дідуся. Зеведей Занзибар Грейсмарк.

Том позирнув на неї, та вона продовжувала:

– Я обіцяла бабусі на її смертному ложі, якщо в мене коли-небудь буде син, я назву його на честь її брата. Я не можу не дотримати обіцянки.

– Я думав про щось більш нормальне.

– Ти називаєш мого двоюрідного дідуся ненормальним? – Ізабель, не в змозі й далі стримуватися, вибухнула сміхом. – Ага, піймався! Пошила тебе в дурні!

– Маленька пустунка! Ти пошкодуєш, що так вчинила!

– Ні, перестань! Зупинись!

– Жодного прощення, – сказав він, лоскочучи її живіт і шию.

– Я здаюсь!

– Тепер надто пізно!

Вони лежали на траві, що переходила в пляж Утрачених Надій. Давно минув обід, і м'яке світло пофарбувало пісок у жовтий колір.

Раптом чоловік завмер.

– Що трапилось? – запитала Ізабель, визираючи з-під довгого волосся, яке спадало на її обличчя.

Він відкинув пасма з очей дружини й мовчки дивився на неї. Вона притулила руку до його щоки.

– Томе?

– Деколи це збиває мене з пантелику. Три місяці тому були тільки ти і я, а тепер є інше життя, яке просто з'явилося нізвідки, наче...

– Наче дитина.

– Так, наче дитина, але навіть більше, Із. Коли я раніше сидів у світловій камері, до того як ти приїхала, я роздумував про життя. Тобто порівняно зі смертю... – він зупинився. – Я мелю дурниці. Краще замовкну.

Ізабель поклала руку під його підборіддя.

– Томе, ти майже ніколи нічого не розповідаєш. Розкажи мені.

– Я не можу передати це словами. Звідки походить життя?

– Яка різниця?

– Яка *різниця*? – перепитав він.

– Це таїнство, котре ми не зрозуміємо.

– Були моменти, коли я хотів знати відповідь. Я можу сказати навіть більше. Бачачи останній подих людини, я хотів запитати її: «Друже, куди ти пішов? Мить тому ти був тут, біля мене, а тепер якісь блискавично швидкі уламки металу продірявили тебе і ти вже десь в іншому місці. Як таке може бути?»

Ізабель обхопила коліна однією рукою, а іншою смикала траву навколо себе.

– Думаєш, люди, коли відходять, пам'ятають це життя? Думаєш, на небі мої бабуса й дідусь, скажімо, перебувають разом?

– Не знаю, – відповів Том.

Із раптовою наполегливістю Ізабель запитала:

– Коли ми обоє помremo, Томе, Бог не розділить нас, правда? Він дозволить нам бути одне з одним?

Том обійняв її.

– Глянь, що я наробив. Мені слід було тримати язик за зубами. Слухай, ми ж саме вибирали імена. І я саме намагався врятувати дитину від життя під іменем Зеведей з дурного Занзибару. А що там з жіночими іменами?

– Еліс, Амелія, Аннабель, Ейприл, Аріадна...

Том підвів брови.

– І знову тебе понесло... Аріадна! Навряд чи вона все життя вікуватиме на маяку. Давай не будемо обтяжувати дівчинку іменем, з якого глузуватимуть.

– Залишилось пройти лише двісті сторінок, – мовила Ізабель з усмішкою.

– Тоді краще поквапимось.

Того вечора, стоячи на галереї, Том повернувся до свого запитання. Де була душа цього немовляти? Куди вона піде? А душі чоловіків, котрі колись жартували, віддавали честь, плентались із ним болотами, – де вони?

Він був тут, у безпеці, здоровий, із вродливою дружиною, і якась душа вирішила до них приєднатися. З повітря, з найвіддаленішого куточка світу приходило дитя. Він так довго перебував у книгах смерті, що здавалося неймовірним, ніби життя йому посміхнулося.

Том повернувся у світлову камеру й знову поглянув на світлину Ізабель, яка висіла на стіні. Таємниця таємниць. Таїнство.

Іншим подарунком Тома з останнього катера була книжка «Посібник для австралійських мамусь із виховання дітей» доктора Самуеля Б. Гриффітса. Ізабель бралася читати її кожної вільної хвилини.

Вона видавала Тому інформацію: «Ти знаєш, що колінні чашечки немовляти не з кісток?» Або: «Якого віку немовля може їсти з чайної ложечки?»

– Не маю уявлення, Із.

– Давай, відгадуй!

– Справді, звідки я можу знати?

– Ти такий зануда! – скаржилася жінка й занурювалася в книжку по ще один факт.

Протягом декількох тижнів краї сторінок загорнулися й вкрилися трав'яними плямами, як наслідок днів, проведених на мисі.

– Ти чекаєш дитину, а не екзамен.

– Я просто хочу все зробити правильно. Я ж не зможу заглянути в сусідню кімнату, щоб запитати маму, так?

– О Ізі, красуне! – Том засміявся.

– Що? Що смішного?

– Нічого. Зовсім нічого. Ніколи не змінюйся.

Вона усміхнулася й поцілувала його.

– Ти будеш чудовим татом, я знаю. – В її очах промайнуло запитання.

– Що? – спонукав дружину Том.

– Нічого.

– Ні, справді, що?

– *Твій* тато? Чому ти ніколи про нього не говориш?

– Між нами не було теплих почуттів.

– Але яким він був?

Том думав про це. Як він міг би його охарактеризувати? Як він міг би описати погляд батькових очей, те невидиме провалля, що повсякчас було між ними, не давало їм спілкуватися.

– Він був *правильний*. Завжди *правильний*, хай там що. Він знав правила і дотримувався їх, чого б це не коштувало. – Том пригадав пряму високу постать, яка затьмарила його дитинство. – Строгий і холодний, наче могила.

– Він був суворий?

Том гірко засміявся. Суворий – надто легко сказано. Чоловік підніс руку до підборіддя, обдумуючи питання Ізабель.

– Може, він хотів бути впевненим, що його сини не збунтують. Ми отримували ремінцем за все. Точніше, я отримував ремінцем за все. Сесил відбувався легко, завжди спихав усе на мене. – Том знову

засміявся. – Хоча ось що я тобі скажу: в армії мені було легко. Ніколи не знаєш, за що будеш вдячним. – Його лице стало серйозним. – Думаю, це полегшило моє перебування там. Я знав, що нікому не розіб'ю серця, якщо вони одержать телеграму.

– Томе! Не кажи так!

Він пригорнув її голову до своїх грудей і мовчки гладив волосся.

Трапилися моменти, коли океан зі спокійної блакиті води перетворювався на якийсь несамовитий вибух енергії та небезпеки: люті у таких масштабах могли викликати лише боги. Він налітав на острів, осипаючи бризками вежу маяка, відламуючи шматки скелі. А його шум нагадував рев чудовиська, чия люті не знає меж. Саме в такі ночі маяк був найнеобхіднішим.

У найгірші з таких штормів, якщо було потрібно, Том залишався з маяком усю ніч, гріючись біля газового обігрівача, наливаючи солодкий чай із термоса. Він думав про бідаків на кораблях у морі і дякував Богові, що сам у безпеці. Том стежив за сигнальними ракетами, тримав напоготові шлюпку, хоча, хтозна, яка з неї була би користь у такому морі.

Тієї травневої ночі Том сидів з олівцем та блокнотом у руці, додаючи цифри. Його річна платня становила 327 футів. Скільки коштує пара дитячих черевиків? З того, що казав Ральф, діти зношують їх зі швидкістю світла. Тоді одяг. І підручники. Звичайно, якщо він залишиться у Маяковій службі, Ізабель навчатиме дітей удома. Але в такі ночі, як ця, він запитував себе, чи справедливо нав'язувати подібне життя комусь, не кажучи вже про дітей. Ця думка відганялася словами Джека Троссела: «Усі мої шестеро здорові. Завжди граються, пустують: досліджують печери, будують будиночки для ігор. Справжня ватага дослідників. А моя жіночка стежить за тим, щоб вони виконали уроки. Можеш не сумніватися, виховувати дітей на маяку надзвичайно легко».

Том повернувся до своїх розрахунків: як би йому заощадити трохи грошей для підтримання впевненості, що на одяг, лікарів і бозна-що ще відкладено достатньо. Думка про майбутнє батьківство робила його знервованим, схвильованим і занепокоєним.

У той час як його розум повернувся до спогадів про власного батька, над маяком гримів шторм, приглушуючи всі інші звуки в цю ніч... Приглушуючи крики Ізабель, яка волала про допомогу.

Розділ 9

– Принести тобі чаю? – розгублено запитав Том. Він був практичною людиною: дайте йому точний технічний прилад, і Том дасть йому раду; коли ж щось зламається, він це полагодить якнайкраще. Але перед своєю згорьованою дружиною чоловік відчував себе безпорадним.

Ізабель не підводила голову. Він спробував знову:

– Може, знеболювального?

Доглядачів навчали основ першої допомоги. Цей курс складався з надання порятунку людині, яка тонула, лікування переохолодження та перегріву, дезінфекції ран, навіть азів ампутації. Однак гінекологію упустили, через це Том не мав найменшого уявлення, що робити, коли є загроза викидня.

Після тієї жахливої бурі минуло два дні. Два дні після перших симптомів викидня. І досі юшила кров, і досі Ізабель ніяк не дозволяла Томові послати на материк сигнал про допомогу. Провівши на вахті всю ту божевільну ніч, він нарешті повернувся додому, загасивши маяк перед самим світанням, і відчайдушно хотів спати. Але, увійшовши до спальні, знайшов скарлючену Ізабель у ліжку, просякнутому кров'ю. Ніколи ще Том не бачив такого спустошеного погляду.

– Мені дуже, дуже шкода, – сказала вона. – Пробач, Томе! – Її знову накрила хвиля болю, і зі стогонами вона притиснула руки до живота, прагнучи, щоб усе це нарешті закінчилося. – Навіщо викликати лікаря? Дитини не повернеш. – Її погляд блукав кімнатою. – Невже я безнадійна? – прошепотіла Ізабель. – Для інших жінок народити дитину так само легко, як упасти з дерева.

– Із, кохана, припини!

– Це моя провина, Томе. Тільки моя.

– Неправда, Ізі! – Він пригорнув дружину до своїх грудей і знову й знов цілував її волосся. – Будуть ще діти. Одного дня, коли наших

п'ятеро діточок бігатимуть повсюди й крутитимуться під ногами, все це здасться тобі страшним сном. – Чоловік накрив її плечі шаллю. – Сьогодні так гарно надворі. Давай посидимо на веранді. Це піде тобі на користь.

Подружжя сиділо поруч у плетених кріслах, Ізабель вкрилася картатим блакитним пледом. Вони стежили за рухом сонця по осінньому небу.

Ізабель згадала, що, коли вперше ступила на острів, її вразила пустельність цього місця, наче воно було чистим полотном. Та згодом жінка побачила його таким, яким бачив Том, почала помічати найменші зміни. Як збиралися хмари та котилися небом; що форма хвиль залежала від вітру та пори року, і якщо добре знаєшся на водяних валах, то зможеш передбачити погоду на завтра. Також вона познайомилась із птахами, що час від часу долітали сюди наперекір усьому й або носилися за вітром, наче насіння, або сиділи на пляжі, ніби викинуті на берег водорості.

Вона поглянула на дві сосни й раптом заплакала, відчувши їхню самотність.

– Якби тут був ліс, – мовила несподівано. – Я сумую за деревами, Томе. Я сумую за їхнім листям, запахом, різноманіттям. Томе, мені так бракує тварин. Я так сумую за кенгуру! Мені так всього цього бракує!

– Я знаю, серденько.

– А ти хіба ні?

– У цьому світі все, що мені потрібне, – ти, і ти тут, поруч. Усе інше владнається. Просто треба, щоб минув час.

Як старанно Ізабель не витирала пилюку, та її тонка м'яка вуаль покривала все: і їхню весільну світлину, і фото Г'ю та Алфі в солдатських мундирах того тижня 1916 року, коли вони записалися добровольцями [7]. На обличчях братів грали посмішки, наче їх щойно запросили на вечірку. Вони були не найкрутішими хлопцями

в Австралійських імперських силах, та завзяті й такі хвацькі у своїх новеньких фетрових капелюхах із широкими крисами.

Її скринька для шиття була досить охайною, але не такою бездоганною, як у її матері. Блідо-зелена підкладка лежала, заколена голками й шпильками, однак основні деталі хрестильної сорочки були не зшиті, робота, мов зламаний годинник, зупинилась на середині стібка.

У скриньку для прикрас, яку зробив для неї Том, Ізабель поклала невелику низку перлів, Томів весільний подарунок. Поряд зі скринькою на її туалетному столику були тільки щітка для волосся та черепахові гребінці.

Ізабель увійшла до вітальні й роздивилася навкруги: пилюка, тріщина в штукатурці біля віконної рами, темно-синій килим із розтріпаними краями. Камін варто було б вимести, підкладка в шторах почала осипатися через постійний вплив екстремальних погодних умов. Але проста думка про всю цю роботу забирала в Ізабель більше сили, ніж вона мала. А лише кілька тижнів тому жінка була переповнена очікуванням і бадьорістю. Тепер кімната здавалась їй труною, а її життя зупинилося на самій межі.

Ізабель розгорнула фотоальбом, мамин подарунок, зроблений донці перед від'їздом, із дитячими фотографіями, на звороті яких стояв штамп з назвою фотостудії «Гатчерз». Там також була весільна світлина батьків, фото дому. Вона провела пальцем по столу, затримавшись на мереживній серветці, яку її бабуся зробила для свого посагу. Підійшла до піаніно і підняла кришку.

Горіховий корпус тріснув у кількох місцях. Над клавіатурою зроблений напис золотом: *Ейвелстафф, Лондон*. Вона часто уявляла собі подорож інструмента до Австралії та інші можливі варіанти його життя. Піаніно могло б опинитися в англійському будинку чи школі, прогинатися під тягарем неправильних тональностей, що їх відігравали б маленькі невпевнені пальчики, а можливо, навіть на

сцені. Проте через найнесподіваніші обставини на його долю припав цей острів, де голос інструмента вкрали самотність та погода.

Вона натиснула «до» третьої октави так повільно, що звуку не було. Тепла клавіша зі слонової кістки здавалася гладкою, немов рука її бабусі, і цей дотик переніс жінку в ті післяобідні уроки музики, коли вона програвала гаму «ля-бемоль мажор» у зворотному напрямку, спершу одну октаву, потім дві, три. Ізабель згадала звук удару по дереву м'яча для крикету, коли Г'ю та Алфі пустували надворі, поки вона, «маленька леді», набувала «досягнень» і слухала, як її бабуса вкотре пояснювала важливість підтримувати зап'ястя піднятими.

– Знову цей дурний зворотний напрямок! – скиглила дівчинка.

– Але ж ти непогано даєш цьому раду, люба, – зазначила її бабуса.

– Ба, можна я трохи пограю в крикет? Лише трішки, і відразу повернусь.

– Крикет – гра не для дівчат. Усе, годі! Граємо етюд Шопена. – І вона гортала книжку, всю вкриту позначками олівцем і маленькими відбитками пальців зі слідами шоколаду.

Ізабель знову провела пальцем по клавіші. Вона відчула раптову тугу й не лише за музикою, а й за тими часами, коли могла б вибігти надвір, підтягнувши спідницю, і грати з братами в крикет, ставши на ворітцях. Жінка натискала на інші клавіші, наче вони були здатні перенести її в ті дні. Але єдиним звуком став приглушений тріск деревини там, де стерлася повсть.

– Який у цьому сенс? – Вона знизала плечима, коли увійшов Том.

– Така його доля. Як і моя. – І вона розплакалась.

Кілька днів по тому вони разом стояли біля кручі. Том міцніше вбив у землю хрестик, котрий зробив з якоїсь деревини, що її прибило до берега. На прохання дружини він вирізьбив там «31 травня 1922 року, Вічна пам'ять».

Чоловік узяв лопату і вирив яму для куща розмарину, який Ізабель викопала з грядки. Його дедалі сильніше нудило, бо удари по хресту

та копання ями розбудили давні спогади. І хоча завдання вимагало незначних фізичних зусиль, долоні чоловіка спітніли.

Стоячи на скелі, Ізабель спостерігала, як знизу в черговий раз швартується «Віндворд Спирит». Ральф і Блуї досить скоро піднімуться сюди, тому йти їм назустріч немає потреби. Вони перекинули трап, і, на її здивування, з ними зійшов третій чоловік. Хоча ремонтну бригаду на маяк не викликали.

Том піднімався стежкою, тоді як решта троє затрималися на причалі. Незнайомець із чорною сумкою, здавалося, не міг оговтатися після подорожі.

Коли Том підійшов до Ізабель, її обличчя перекривилося від гніву.

– Як ти посмів!

Том похитнувся.

– Як я посмів?

– Я ж тобі заборонила, а ти все одно вчинив на власний розсуд! Можеш негайно відправити його назад. Не треба було турбуватися й привозити його сюди. Він тут небажаний гість.

Ізабель завжди мала вигляд дитини, коли сердилася. Том хотів було розсміятися, та його усмішка ще більше розлютила її. Вона вперлась руками в стегна.

– Я ж казала тобі, що мені не потрібен лікар, але ти все вирішив за мою спиною. Я не збираюся чекати, поки він мене огляне, розпитає і розкаже мені про те, що я й так знаю. Тобі має бути соромно за себе! Можеш сам подбати про них, про всіх трьох.

– Ізі, – покликав Том. – Ізі, постривай! Не дихай вогнем, люба. Він не... – Але жінка була вже надто далеко й не розчула решти слів.

– Ну і? – запитав Ральф, коли підійшов до Тома. – Як вона це сприйняла? Зраділа немов дитина!

– Не зовсім, – Том стис кулаки в кишенях.

– Але... – Ральф подивився на нього з подивом. – Я думав, що вона буде в захваті. Фреда використала весь свій шарм, щоб

переконати його приїхати, бо моя дружина не дуже любить кокетувати!

– Вона... – Том вагався, чи слід пояснювати. – Ізабель хибно все зрозуміла. Вибач. Вона наче сказала. А коли Ізі в такому стані, все, що можна зробити, – просто, як кажуть моряки, «задраїти люки» й чекати, поки вона заспокоїться. Тобто, боюся, сьогодні я сам робитиму канапки на обід.

До них підійшли Блуї та той чоловік. Познайомившись, усі четверо рушили до будинку.

Ізабель сиділа на траві під скелею, яку вона охрестила Зрадницькою. Усередині в неї все кипіло. Вона лютувала від самої думки про те, що всім є діло до її «брудної білизни». Жінка не хотіла, щоб про це знали Ральф і Блуї. Вони, ймовірно, всю поїздку обговорювали її найінтимніший сором і бозна-що ще. Те, що Том викликав лікаря проти її волі, вона вважала зрадою.

Ізабель застигла, спостерігаючи за океаном, вітром, який збивав хвилі, хоча зранку вода була гладенькою, ледь починало рябіти. Минуло кілька годин. Жінка зголодніла. Вода заколихувала її. Але вона не хотіла навіть наближуватися до будинку, поки там лікар. Натомість зосередилася на дрібницях, що її оточували: розглядала будову кожного листочка, його насичену зелень, прислуховувалася до звуків вітру, води, криків птахів. Раптом вона почула сторонній звук: наполеглива нота, коротка, повторювана. Він долинав з маяка? З будинку? Це не звичний брязкіт металу, що часто доносився з майстерні. Вона почула його знову, цього разу в іншій тональності. Вітер на Янусі якимось чином розбивав звуки на окремі частоти, спотворюючи їх, коли вони перетинали острів. Дві чайки сіли на берег неподалік і почали сваритися за рибину, заглушивши той слабкий звук.

Ізабель повернулася до своїх думок, поки знову безпомилково не вловила звук, принесений вітром. Це була гама: з помилками, але вона раз по раз ставала дедалі кращою.

Жінка ніколи не чула, щоб Ральф чи Блуї згадували, ніби грають на піаніно, а Том не зіграє за жодні гроші. Напевно, це той жахливий лікар вирішив-таки приткнути свої пальці туди, де не треба. Вона ніколи так і не витиснула з фортепіано жодної мелодії, а тепер воно заспівало. Розлючена, Ізабель побігла стежкою, ладна відігнати непроханого гостя від інструмента, від свого будинку.

Вона проминула господарські споруди, де Том, Ральф і Блуї викладали мішки борошна.

– Привіт, Іза... – Ральф спробував почати розмову, але жінка пройшла повз нього в будинок.

Вона ввірвалася до вітальні.

– З вашого дозволу, це дуже делікатний музичний інструмент... – почала, однак замовкла, збентежившись від вигляду фортепіано. Воно було повністю розібране, поруч стояла відкрита коробка інструментів, а незнайомиць малесеньким ключем повертав гайку над однією з мідних басових струн, натискуючи відповідну клавішу.

– Муміфікована чайка. Ось у чому ваша проблема, – сказав він, не озираючись. – Одна з них. Вона й добрих двадцять років у піску, солі та бозна-чому. Після того як я замінив повсть на деяких молоточках, звук стане кращим. – Він продовжував натискати клавіші та підтягував струни, поки говорив. – Я всякого набачився за свій вік. Мертві пацюки, бутерброди, іграшковий кіт. Я міг би написати книжку про речі, що врешті-решт потрапляють усередину фортепіано, хоча зовсім не розумію, яким чином вони опиняються там. Б'юсь об заклад, чайка туди сама не залетіла.

Ізабель так розгубилася, що втратила здатність розмовляти. Її рот був усе ще розтулений, коли вона відчула руку на своєму плечі. Повернувшись, побачила Тома й почервоніла, мов буряк.

– Здивована? – запитав він і поцілував її у щоку.

– Ну... Ну, це було... – Ізабель принишкла.

Він оповив рукою талію дружини, і, постоявши мить чолом до чола, вони вибухнули сміхом.

Наступні дві години Ізабель спостерігала за настроювачем, поки він домагався виразнішого звучання, програвав ноти знову й знов, щоразу голосніше, і закінчив, програвши «Алілуя», фрагмент із твору Генделя.

– Я зробив усе, що міг, пані Шерборн, – сказав він, збираючи свої інструменти. – Насправді його краще б у майстерню привезти, але поїздка туди і назад наробить стільки ж шкоди, як і добра. Звуки вельми не ідеальні, однак грати можна. – Він витягнув стілець з-під фортепіано. – Спробуйте!

Ізабель сіла за інструмент і зіграла гаму «ля-бемоль мажор» у зворотному напрямку.

– Набагато краще, ніж раніше! – сказала вона й перейшла на арію Генделя, граючи по пам'яті, коли хтось відкашлявся. Це був Ральф, він стояв позаду Блуї у дверному отворі.

– Не зупиняйся! – попросив Блуї, побачивши, що вона повернулася для привітання.

– Я поводитися жахливо, пробачте! – сказала Ізабель, збираючись підвестися.

– Зовсім ні, – відповів Ральф. – Ось. Це від Гільди, – додав він, витягуючи з-за спини щось перев'язане червоною стрічкою.

– О! Можна відкрити це зараз?

– Звичайно! Якщо я докладно їй усе не розповім, вона продзижчить мені всі вуха!

Ізабель, позбувшись обгортки, знайшла під нею «Гольдберг-варіації» Баха.

– Том вважає, що ви зможете зіграти таке... із залющеними очима.

– Я не грала це вже багато років. Але я їх дуже люблю! Дякую вам! – Вона обняла Ральфа й поцілувала його в щоку. – І тобі теж, Блуї, – додала Ізабель і випадково поцілувала чоловіка в губи, бо той саме повертався.

Зашарівшись, він опустил погляд.

– Я не маю до цього жодного стосунку, – сказав Блуї, але Том заперечив.

– Не вір жодному слову! Він їхав аж в Олбані, щоб привезти настроювача. Це вчора зайняло весь його день.

– У такому разі ти отримуєш ще один поцілунок, – сказала вона й поцілувала його в іншу щоку. – І ви теж! – додала, поцілувавши разом і настроювача.

Тієї ночі, коли Том перевіряв гартівну сітку, до нього доносилися серенади Баха, розмірені ноти піднімалися сходами маяка і дзвеніли навколо світлової камери, пурхаючи між призмами. Так само, як і ртуть, завдяки котрій рухався освітлювальний механізм, таємничою була й Ізабель. Вона мала вміння лікувати та отруювати, здатність нести на собі всю тяжкість світла, але могла й розпорошитися на тисячі невловимих частинок, плінучи у всіх напрямках, рятуючись від себе. Том вийшов на галерею. Коли вогні «Віндворт Спірит» зникли за обрієм, тихо помолився за Ізабель та їхнє спільне життя. Повернувшись, узяв вахтовий журнал і написав у колонці «Примітки» за середу, 13 вересня 1922 року: «Човном прибув відвідувач, Арчі Поллок, настроювач фортепіано. Попередній дозвіл надано».

Частина друга

Розділ 10

27 квітня 1926 року

Губи Ізабель були блідими, а погляд – пригніченим. Вона, як зазвичай, іноді ніжно клала руку собі на живіт, перш ніж брак випуклості нагадував, що всередині порожньо. І все ж на її блузках час від часу проступали плями від решток грудного молока, що в перші дні з'явилося в такому достатку, мов на бенкет для відсутнього гостя. А потім жінка знову плакала, наче щойно отримала цю звістку.

Ізабель тримала в руках простирадла: домашні обов'язки ніхто не скасовував, та й роботу маяка теж. Застеливши ліжко, вона поклала нічну сорочку під подушку, а потім попрямувала до скелі, щоб трохи посидіти біля могил. Нову могилку жінка доглядала дуже ретельно і гадала, чи прийнявся б там молодий розмарин. Вона висмикнула кілька бадилін коло двох старіших хрестів, тепер із роками їх укрили кристали солі, однак розмарин наполегливо ріс, незважаючи на шторми.

Коли крізь вітер Ізабель почула плач дитини, то інстинктивно подивилася на свіжу могилу. Усупереч здоровому глузду, на якусь мить їй спало на думку, що то помилка, ця остання дитина не передчасно народилася мертвою, а досі живе і дихає.

Ілюзія зникла, але плач – ні. Тоді крик Тома з галереї: «На пляжі! Човен!» – підтвердив, що то був не сон, і вона якомога швидше побігла за ним до шлюпки.

Чоловік у шлюпці був мертвим, але Том знайшов там верескливий згорток.

- Чорт забирай! – вигукнув він. – Чорт забирай, Ізі. Це ж...
- Дитина! О Господи! О Томе! Томе! Дай її мені!

* * *

Уже в хаті, дивлячись на дитинку, Ізабель ожила: її руки самі знали, як тримати малятко і як його заспокоїти та вгамувати. Поливаючи немовля теплою водою, вона завважила його найніжнішу шкіру, пружну і м'яку, без жодної зморшки. Ізабель по черзі цілувала кожнісінький крихітний пальчик, ніжно відкушуючи нігтики маляти – тепер воно себе не подряпає. Жінка взяла голову дитини в долоні й шовковим носовичком, що його зберігала для особливого випадку, витерла тонку скоринку слизу під ніздрами і висохлий слід від солоних сліз навколо очей. Коли вона купала маля, їй здавалося, що час зупинився, одна мить плавно перетікала в іншу, наче цілісна дія, котру просто трохи переривали.

Удивлятися в ці очі було ніби поглядати в обличчя самому Богу. Ані маски, ані удавання – лише дитяча беззахисність. Те, що це складне створіння з крові, кісток і шкіри змогло дістатися до неї, було неймовірним. Те, що воно прибуло зараз, або через два тижні після... Неможливо, щоб це сталося випадково. Тендітна, як сніжинка, дитина могла так легко піти в небуття, якби течія не принесла її сюди, не викинула її, таку справжню і неушкоджену, на пляж Утрачених Надій.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

СВІТОВИЙ БЕСТСЕЛЕР

СВІТЛО МІЖ ДВОХ ОКЕАНІВ

ДИВОВИЖНА ІСТОРІЯ ПРО КОХАННЯ ТА
ВТРАТУ, ПРАВДУ ТА БРЕХНЮ, ПРО ТЕ,
НА ЩО МИ ЗДАТНІ ЗАРАДИ ДОРОГИХ
НАМ ЛЮДЕЙ. - *USA TODAY*

М.А. СТЕДМАН

КНИЖКА
СЕМЕЙНОГО
УДОСУГА

Примечания

1

[i] Південний океан – умовна назва вод трьох океанів (Тихого, Атлантичного та Індійського), що оточують Антарктиду. *(Тут і далі прим. пер., якщо не вказано інше.)*

[Повернутися](#)

2

[ii] Крез – заможний цар Лідії, володар багатьох золотих копалень. Його ім'я символізує велике багатство.

[Повернутися](#)

3

[iii] Такі медальйони з іменами та прізвищами загиблих у Першій світовій війні військовослужбовців Британської імперії видавалися їхнім найближчим родичам.

[Повернутися](#)

4

[iv] Вухналь – спеціальний цвях, що ним підбивають підкови до копит коней. *(Прим. ред.)*

[Повернутися](#)

5

[v] Біблія, Книга пророка Ісаї, 9:6. (Пер. Івана Огієнка.).

[Повернутися](#)

6

[vi] Дарлінгест – східна околиця Сиднея.

[Повернутися](#)

7

[vii] Під час Першої світової війни в Австралійські імперські сили набирали лише добровольців.

[Повернутися](#)